

POHJOIS-KARJALAN LUONTO 2012

A scenic landscape photograph showing a vast lake with numerous small, forested islands. The view is taken from a rocky, elevated position, with evergreen trees and shrubs in the immediate foreground. The sky is blue with some light clouds. The text 'POHJOIS-KARJALAN LUONTO 2012' is overlaid at the top in a large, outlined font.

Sisällys

Pääkirjoitus.....	1
<i>Heikki Simola</i>	
Mitä kuuluu Kolille?	2
<i>Heikki Simola</i>	
Suhmuran metsäpeura	6
<i>Heikki Simola</i>	
Orvosta orvoppi	9
<i>Heikki Pönkkä</i>	
Kestävätkö talousmetsät?	10
<i>Aki Pitkänen</i>	
Lieksassa opiskellaan aidossa luonnossa.....	12
<i>Juhani Ryyänen</i>	
Joensuu – Suomen rupiliskopääkaupunki.....	13
<i>Ville Vuorio</i>	
Avaa uusi ikkuna luontoon	14
<i>Heikki Pönkkä</i>	
Luontoyhdistysten vaiheita Keski-Karjalassa	16
<i>Tupu Vuorinen, Kari Antikainen ja Kimmo Martiskainen</i>	
Tohmajärven–Värtsilän Luonnonystävät – aikansa elivät	17
<i>Hannu Kivivuori</i>	
Tekopesiä Sääperinjärven ympäristöön	17
<i>Hannu Kivivuori</i>	
Luontokokemuksia matkan varrelta	18
<i>Markku Halonen</i>	
Hatunvaaran hanhihistoriaa	26
<i>Markku Halonen</i>	
Perhosrauhitusalue Kiteelle	28
<i>Jarmo Eronen</i>	
Keski-Karjalan Luonto - Vuoden paikallisyhdistys 2011	30
<i>Kari Antikainen</i>	
Tienvarsia savotoidaan Pohjois-Karjalan suojelualueilla	37
<i>Heikki Simola</i>	

Pääkirjoitus

Kuusi vuotta ehti vierähtää edellisen Pohjois-Karjalan Luonto -vuosikirjan ilmestymisestä. Luonnonsuojelupiirin julkaisema vuosikirja on perinteisesti jaettu piirin jäsenille ikään kuin vastikkeena jäsenmaksusta. Suotavaa toki olisi, että julkaisu ilmestyisi säännöllisemmin. Täysin vapaaehtoistyönä syntyvälle tuotokselle ei kuitenkaan voida määrätä säännöllistä aikataulua – näin ainakin yritän itselleni, aikoinaan tämän numeron toimittajaksi lupautuneena, puolustella viivettä.

Ajankohtaisista asioista tiedottamiseen on nykyään onneksi muitakin keinoja ja kanavia. SLL:n jäsenlehti Luonnonsuojelija ilmestyy neljästi vuodessa. Liiton nettisivuilta löytyy niin keskustuomiston kuin piirien ja useiden paikallisyhdistystenkin yhteystiedot, ajankohtaisaineistoja ja arkistoitua materiaalia. Vuosikirja kyllä puolustaa paikkaansa viestinnän välineenä niin omalle jäsenistölle kuin muille kiinnostuneille, kotimaakuntaa laajemmaltikin. Sisällössä voidaan pyrkiä kiinnostavuuteen, joka kantaa päivänkohtaista uutisarvoa pitemmälle, ja toivon mukaan voi houkutella uusiakin jäseniä mukaan. Painotuotteena vuosikirja on myös säilyvä dokumentti – ehkä jopa kestävämpi kuin sähköisten arkistojen syövereihin päätyvät digitaaliset tallenteet.

P-K:n Luonto -vuosikirjoille on ollut tapana valita jokin teema, jota useammassa kirjoituksessa käsitellään. Viime numeroiden teemat ovat käsitelleet luontotyyppejä: soita (2004), vesiä (2005) ja kulttuuriympäristöjä (2006). Tällä kertaa teemaksi valittiin yhdistystoiminta ja erityisesti juhluvuottakin viettäneen Keski-Karjalan yhdistyksen esittely. Valinta osui sikäli kohdalleen, että sillä väliin kun tämän vuosikirjan tekstit odottelivat julkaisuaan, ehdittiin aktiivinen Keski-Karjalan Luonto ry valita Luonnonsuojeluliiton Vuoden paikallisyhdistykseksi 2011 – toimitus onnittelee!

Luontoharrastus monissa muodoissaan on luonnonsuojelutyön mukavinta sisältöä. Yhteiset ja yksityiset luontokokemukset antavat voimia myös siihen välillä raskaaseen ja turhauttavaankin puurtamiseen, jota luonnonsuojelun arki usein on. Tätä totistakin työtä, aloitteita, lausuntoja, valituksia ja osallistumista erilaisiin työryhmiin, on Pohjois-Karjalassa tehty tarmokkaasti sekä piirin että paikallisyhdistysten voimin. Kovenien arvojen maailmassa kansalaistoimintaa luonnon puolesta tarvitaan enemmän kuin koskaan.

POHJOIS-KARJALAN LUONTO

Pohjois-Karjalan luonnonsuojelupiiri ry:n vuosijulkaisu
XXIII vuosikirja

ISSN 1459-8248

Toimitus

Heikki Simola (vastaava)
Tupu Vuorinen
Kari Antikainen (taitto)

Kansikuva: Kari Antikainen

Paino: Fram Vaasa 2012

Heikki Simola

Mitä kuuluu Kolille?

Kolin kansallispuiston perustamisesta tuli kesäkuussa 2012 kulu-neeksi 21 vuotta. Syksyllä 1989 järjestäytynyt Kolin alueen suoje-luryhmä sai aikaan mahtavan kansanliikkeen. Sen voimalla perus-tamispäätös syntyi lopulta nopeasti, vaikka poliittinen väentö oli ankara. Holkerin hallitus teki jo kesäkuussa 1990 periaatepäätöksen, jonka mukaan puiston tavoiterajaukseen sisältyi noin 1500 heh-taaria yksityismaita. Eduskunta hyväksyi viimeisenä istuntopäi-vänään 13.2.1991 – kiperän keskustelun jälkeen – lain puiston perustamisesta.

Yksityismaiden sisällyttäminen näin laajalti puiston tavoiterajauk-seen oli poliittisesti vaikea ratkaisu ja historiallinen ennakkotapaus. Päätös koitui monella tapaa Kolin hyödyksi.

Kahden vuosikymmenen mittaan Kolilla on tapahtunut paljon. Mai-semansuojelu on säilyttänyt vaara- ja järvimaisema-alueella ajankohtai-suutensa. Lukuisia kansallismaise-maa uhanneita rakennushankkeita on torjuttu suojeluliikkeen alkuperäi-siin vaatimuksiin vetoamalla. Kolin maine aitona ja monipuolisena luon-tomatkailukohteena on kehittynyt ja vahvistunut. Tältäkin osin suojelu-liikkeen jopa utopistisilta tuntuneet tavoitteet ovat käyneet toteen.

Useimmat maahamme viime vuosikymmeninä kasvaneet mat-kailukeskukset ovat urbaaneja lo-maslummeja, jotka heräävät eloon vain lyhyen laskettelukauden ja vie-lä lyhyemmän joulusesongin ajaksi. Tällaisia kaavailtiin Kolin vaaroillekin 1980-luvun villeinä vuosina.

Kolilla peruuttamatonta luon-nonarvojen tuhoa ei ole juurikaan tapahtunut, vaikka suuria hankkeita ja hulluja ideoita on täälläkin kehi-telty. Kesäkauden matkailijamäärät ovat kasvaneet tasaisesti samaa myötä kuin luontoon ja kulttuuriin tukeutuvat palvelut ovat kehittyneet. Juuri ympärivuotisuus on avain pai-kallistaloudellisesti merkittävään ja ekologisesti kestäväan matkailuelin-keinoon.

Kansallispuistopäätös sysäsi kehityksen liikkeelle

Ikään kuin kompensaatona poliiti-sesti vaikealle tavoiterajauspää-tökselle valtiolta lupautui tuke-maan Kolin kehitystä, ja näin on tapahtunutkin. Paikallistaloudelle

merkityksellisintä on ollut puiston maanhankinta. Tosin hyötyä saivat myös kiinteistöjobbarit, jotka olivat ostelleet vanhojen kolilaisten tiluksia kiinteistönjalostusmielessä jo ennen puistopäätöstä.

Ympäristökeskus on maksanut kaupoissa hyviä hintoja. Tulos onkin ylittänyt odotukset: maita on tarjottu ja hankittu tavoiterajauksen ulko-puoletakin, ja puisto kattaa jo noin 3000 hehtaaria. Erityisen tärkeää kansallispuiston toiminnalliselle ke-hittämiselle on Ipatin länsirinteessä sijaitsevien Ollilan ja Mattilan tilo-jen liittäminen puistoon, koska näin syntyi suora yhteys Kolin kyläkes-kukseen.

Tielaitos on panostanut Kolin ky-län tiestöön ja kevyen liikenteen väy-liin. Ahmovaaran–Kolin maantien perusparantamisessa pantiin liiken-neturvallisuuden nimissä muutama mutka ehkä turhankin suoraksi, vaika-suunnitelmaa kuulemma tehtiin-kin maaston ja maiseman ehdoilla.

Kolin kylän keskustan ilme on ko-hentunut, kun kaksi vanhaa ja arki-sen nuhuista kaupparakennusta on korvattu näyttävillä uusvanhoilla py-tingeillä. Erityisen komea on PKO:n Sale-mymmä, jonka ulkokuoreen arkkitehti Jouni Töyrylä on ottanut mallia Rääkkylän 1800-luvun pap-pilasta. Myös vanha retkeilymaja, Kolin Ryyränen, on kunnostettu ympäristöministeriön toimesta ar-voaan vastaavaan kuntoon taiteili-jaresidenssiksi ja matkailun palve-lupisteeksi.

Modernin tietoliikenteen masto-rakenteista luonnonsuojeluväki ja ympäristöviranomaiset ovat sekä Soneran että Elisan kanssa käyneet keskusteluja. Soneran vanha puhe-linlinkkimasto Ylä-Kolilla on edelleen paikoillaan, vaikka sen poistamisesta ehdittiin jo sopia 90-luvulla. Yhtiö ei löytänyt korvaavaa lähetinpaikkaa ja puistoa tuolloin hallinnut Metla

salli sen jäädä. Järeää mastoa on lyhennetty ja suuret lautasheijastimet poistettu, joten maisemahaitta on keventynyt.

Seuraava vaihe oli Elisa-Radiolinjan hanke yli 80 metriä korkean, harustetun ja lentovaloilla varustetun kännykkämaston rakentamiseksi Käränkävaaran ja Rintasenvaaran väliseen solaan – keskelle klassisinta Kolin näkymää. Lieksan kaupunki ehti jo myöntää mastolle rakennusluvan ennen kuin hanke tuli julki, ja Koli-aktiivi Ilmari Martikainen hälytti luonnonsuojelupiiriä ja ympäristökeskusta apuun. Yhtiö ymmärsi, että suunnitelmaa oli vielä syytä harkita. Kauempaa Rintasenvaaralta löytyikin maisemallisesti suojaisampi paikka, johon mattavihreä 35-metrinen torni sulautuu huomaamattomasti.

Viimeksi sama kuvio käytiin läpi jälleen Soneran kanssa, joka oli saamassa rakennuslupaa mastolleen edellistäkin näkyvämmässä paikassa Sutkanvaaran etelärinteessä. Taas retkeiltiin, ensin sumuisena ja sitten onneksi kirkkaana kevätpäivänä. Retket riittivät vakuuttamaan firman linkkimastoista vastaavan johtajan ensiksi siitä, että Kolilla kannattaa käydä ainakin kerran elämässään, toiseksi siitä, että rakennuspaikka oli todella sopimaton, ja kolmanneksi siitäkin, että Kolilta löytyy myös maisemallisesti ongelmattomia ja silti kelvollisia maastonkohtia.

Hotelli ja luontokeskus ongelmina

Kansallispuiston opastuskeskuksen suunnittelu eteni päätösten asteelle niin nopeasti, että oikeastaan ainoaksi ratkaisuksi nähtiin luontokeskuksen rakentaminen Kolin huipulle hotellin yhteyteen. Jälkikäteen arvioiden ratkaisu oli valitettava. Puiston runkosuunnitelmatyöryhmä piti toiminnallisesti ja liikenteellisesti suotuisana Kolin kylän suunnassa

Miljoonia maksaneesta kiskohissistä ja pysäköintikiellosta huolimatta hotellin piha on edelleen pysyvästi turistien ja ehkä hotellin henkilökunnankin parkkipaikka. Kuva Heikki Simola

sijaitsevaa Ollilaa. Autioksi jääneen tilan perikunta ei vielä 1990-luvun puolimaissa halunnut myydä sitä valtiolle – kaupat tehtiin vähän myöhemmin, kun Ylä-Kolin luontokeskuksen suunnitelmat olivat jo pitkällä.

Suunnitelmaan liitettiin myös hotellirakennuksen massiivinen perusparannus sekä Suomessa ennennäkemätön kiskohissi, jonka piti ratkaista huipun liikenneongelma. Tilanne kehittyi dramaattiseksi, kun luonnonsuojelupiiri loppuvuodesta 1998 päätti valittaa rakennushankkeesta, joka sen mukaan oli voimassa olevan yleiskaavan vastainen ja matkailurakentamisen osalta ristiriidassa kansallispuistolain kanssa.

Valitus uhkasi viivästyttää hanketta niin, että sille neuvoteltu valtion budjettirahoitus oli vaarassa peruuntua. Maakuntajohtaja Tarja Cronberg kutsui 2.12.1998 koolle kriisipalaverin, jossa kirjattiin sopimukseksi ne Kolin kehittämisen tavoitteet, joita luonnonsuojelutaho piti edellytyksinä valituksen peruuttamiselle. Sopimukseen kirjattiin, että uudet pysäköintialueet toteutetaan puiston

ulkopuolelle, että laskettelu päättyy vuonna 2013 ja että opastustoimintoja kehitetään hajautetusti puiston reuna-alueilla ja ulkopuolella. Lisäksi on omat pykälänsä sataman ja kylän kehittämisestä sekä Kolin neuvottelukunnasta, jossa olisi sekä yrittäjiä että luonnonsuojelujärjestöjen edustus ja joka toimisi neuvottelufoorumina sopimuksen toteuttamista koskeissa erimielisyyksissä. Sopimuksen allekirjoittivat tuolloisen Kolin strategiaryhmän puolesta Tarja Cronberg (maakuntaliitto), Leena Finér (Metla), Eino Tenhunen (PKO) ja Marketta Ahtiainen (ympäristökeskus), ja Pohjois-Karjalan luonnonsuojelupiirin puolesta Heikki Simola sekä kolilaiset Ilmari Martikainen ja Tuomo Saarelainen.

Sopimuksen tärkeimmät kohdat jäivät vain sanoiksi paperille: laskettelu jatkuu, eikä neuvottelukuntaa ole perustettu. Sopimuksen allekirjoittaneista strategiaryhmän jäsenistä ei kukaan enää ole silloisissa tehtävissään, mutta sopimuspaperi sentään lieene tallessa maakuntaliiton kassakaapissa – toinen kappale on tämän kirjoittajalla ja nähtävissä

piirin nettisivuilla. Luonnonsuojelupuolen allekirjoittajista Tuomo Saarelainen menehtyi marraskuussa 2009. Kookkaan miehen suuri sydän petti – kesken kamppailun kotiseutunsa luonnon puolesta.

Komea luontokeskus rakennettiin Ylä-Kolille peräti 18 miljoonalla markalla. Hotellikiinteistön perusteellinen remontti maksoi 31 miljoonaa markkaa. Alun perin vuonna 1961 valmistuneen hotellirakennuksen omistaa valtio. Vuokramiehenä toimii paikallinen osuuskauppa PKO, jolle vuokraoikeudet siirtyivät 1990-luvun alussa konkurssiin meneeltä Suomen matkailuliitolta.

Hotelli Koli on todellinen käenpoika kansallispuistossa. Rakennusta remontoidaan jo yhdeksättä kertaa; joka kerta sitä on myös laajennettu. Edellinen remontti 1999 pullusti julkisivuja vähän joka suuntaan. Näiltä työmailta räjäytetyistä kvartsiittikivistä on rakennettu varsin makaaberi installaatio Helsinkiin ympäristöministeriön sisäpihalle.

Vuoden 1999 remontti tehtiin suurella rahalla, kovalla kiireellä ja surkealla ammattitaidolla: katto on vuotanut, karmit lahonneet ja karisevia tiiliseiniä on vaihdettu mineriittiin. Uusimmassa remontissa valtio panee 600 000 euroa välttämättömiin korjauksiin. Samalla kertaa PKO sijoittaa peräti kolmisen miljoonaa osuuskauppaväen rahoja valtion kiinteistöön. Niillä tehdään hemmottelukylpylä näköalaterasseineen ja muuta pientä parantelua. Remontti ja sen yhteydessä tehty puuston raivaus ovat jo poikineet hallintovalituksen ja rikosilmoituksen. Puistonjohtajan mukaan kansallispuiston kehittämisessä on siirrytty uuteen dynaamiseen vaiheeseen. Aika näyttää, mitä seuraavaksi keksitään. Edellisen ympäristöministerin junailema Pallas-laki väikkyi myös Kolin tulevaisuuden uhkana.

Kolin maisema-alue

Kolilla maisemansuojelu asettaa lähtökohdat oikeastaan kaikelle rakentamiselle ja kaavoitukselle. Tätä korostetaan myös P-K:n luonnonsuojelupiirin marraskuussa 2009 Loma-Kolin yleiskaavaluonnoksesta Lieksan kaupungille antamassa lausunnossa (luettavissa piirin nettisivuilta). Maisemataarkastelun tulisi olla ensisijainen tavoitteita ja mahdollisuuksia määrittävä lähtökohta nimenomaan Loma-Kolin alueella, joka on Kolin klassisimman näkymän, Ukko-Kolilta ja Mäkrältä Pieliselle ja Sutkan-, Käränkä- ja Rintasenvaaran massiiviin avautuvan panoraaman sydämessä. Nykyistä enempiä visuaalisia vaurioita ei tässä ehjässä luonnonmaisemassa voi sallia.

Loma-Kolin yleiskaavan lähtökohta on poikkeuksellisen vaativa ja Suomen oloissa lähes ainutlaatuinen, koska vuoria ja tunnettuja vuorinäkömisiä meillä on niin vähän. Normaalisti lähtökohtana on itse alueella tapahtuvat toiminnot ja niiden järjestely. Loma-Kolilla on otettava huomioon, että valtaosa kansalaisista kokee alueen kaukomaisemana: Loma-Koli on keskellä sitä maisemaa, joka lukuisten valokuvien,

maalausten ja kahden postimerkin ikuistamana on vakiintunut suomalaisen maiseman tunnuskuvaksi.

Maisemansuojelua koskevaa säännöstö on Suomessa varsin yleispiirteistä ja väljää. Koli on määritelty vuonna 1993 julkaistussa Maisemaluetyöryhmän mietinnössä yhdeksi maamme valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista, ja nimettiin lisäksi samana vuonna yhdeksi maamme 27:sta kansallismaisemasta. Näissä yhteyksissä Kolin maisema-alue on valitettavasti rajattu kartalle varsin huolimattomasti. Raja kulkee keskeltä poikki Loma-Kolin alueen ja Käränkälammen, ja näyttäisi jättävän visuaalisesti tärkeät Rintasenvaaran sekä suuren kaistan Pielisen selkää saarineen maisema-alueen ulkopuolelle.

Maisema-alueen omituinen raja on otettu harmittavasti sellaiseen Loma-Kolin yleiskaavaluonnokseen. Sama rajaviiva esiintyy myös vuonna 2007 julkistetussa Koli Master Plan -suunnitelmassa, jossa runsaasti massiivista rakentamista esitetään sijoitettavaksi välittömästi tämän viivan pohjoispuolelle – ikään kuin virallisesti suojaamattomalle maisema-alueelle. Tuollainen karttaan piirretty viiva ei toki merkitse

Roskaantuminen on monen talvimatkailukohteen kesällä paljastuva ongelma. Tältä näyttää maasto Kolin rinteiden ala-asemalta hotellille nousevan hissilinjan alla. Kuva Heikki Simola

lupaa vapaaseen maiseman raikkaamiseen sen toisella puolella. Ympäristöministeriö on tietävästi ja toivon mukaan tarkentamassa arvokkaiden maisema-alueiden rajauksia myös Kolin osalta.

Kaavat ja todellisuus

Kolin alueella rakennetaan koko ajan, vaikka lama on välillä hiljentänyt tahtia. Pääosa loma-asuntorakentamisesta toteutuu yksittäisillä ranta-asemakaavoilla varsin tiiviisti rakennettavina mökkiryhminä. Ranta-asemakaavoissa saati poikkeusluvilla rakennettaessa yksityisten maanomistajien ei tarvitse katsoa kokonaisuutta. Niinpä Kolilla ulkoilureitit ja ladut väliin katkeilevat ja siirtyilevät uusiin paikkoihin, ja kaikille vapaa rantaviiva sulkeutuu aidatuiksi yksityisalueiksi.

Valitettavasti Lieksan kaupungin resurssit ja ehkä myös kiinnostus eivät ole riittäneet alueen kokonaisvaltaiseen kaavoitukseen. Kaupunki on laatinut erilliset osayleiskaavat sekä Kolin kylälle että Loma-Kolille. Kaavojen tarkoitus on lähinnä olemassa olevan tilanteen ja jo toteutumassa olevien hankkeiden virallistaminen. Suunnittelu näyttää hyötyvän näkemyksettömän postimerkkikaavoituksen asteelle. Alue ansaitsisi kokonaisvaltaista ja tulevaisuuden kehitykseen tähtäävää suunnittelua.

Polkuja tulevaisuuteen

Tällä hetkellä epäilemättä kiinnostavin Kolin seudun kehittämishanke on yrittäjä Ari Uusikankaan ideoima Koli Cultura -hanke Purnulammen alueella. Paikka sijaitsee puiston lähituntumassa Jeron tien ja Ylä-Kolin

tien risteyskohdalla. Purnulammen notko on maisemallisesti suojaisa, joten aluetta on mahdollista rakentaa runsaastikin perinteistä kulttuurimaisemaa kunnioittaen.

Alueen suunnittelusta on järjestetty arkkitehtuurikilpailu ja hanke on ajan myötä kypsytynyt ja kehittynyt. Sille on syytä toivoa menestystä, sillä aikanaan kansallispuiston matkailutoimintojen on siirryttävä puiston ulkopuolelle. Hotelli ja laskettelu eivät kuulu luonnonsuojelualueelle.

Saattaa kestää vuosikymmeniä, ennenkuin Ylä-Kolin hotelli puretaan ja paikka maisemoidaan. Itse uskon, että se joskus tapahtuu. Kolin kansallispuiston arvo ja merkitys tulevat vain kasvamaan tulevien aikojen saatossa.

Tämäkin 168-vuoden ikään varttunut terve kuusi sai tehdä tilaa rantatien levennykselle Ipatin aarnialueen kohdalla. Pitäähän tietä leventää, kun laskettelijoiden maasturit ovat vuosi vuodelta isompia. Kuva Heikki Simola

Heikki Simola

Suhmuran metsäpeura

Joensuun Carelicum-museossa avattiin keväällä 2008 Pohjois-Karjalan esihistoriaa esittelevä Muinaisilla poluilla -näyttelyosasto. Varhaisia metsästyskeinoja käsittelevässä vitriinissä on esillä kookas metsäpeuran sarven kappale, jonka löytöhistoria ja ajoittaminen ansaitsevat tulla kirjatuiksi.

Sarven löysi lääkäri Annikki Lappalainen kesäkuussa 1987 lomapaikkansa lähistöltä, Pyhäselän Suhmurassa sijaitsevan maisemoidun hiekkakuopan rinteestä. Pienehkö hiekkakuoppa sijaitsi harjumaastossa Suhmuran kylätien pohjoispuolella. Koordinaatit ETRS-TM35FIN-järjestelmässä ovat N 6930896 E 648377.

Kahteen osaan murtunut sarvi pilkkotti osittain hiekkahan hautuneena kuopan yläreunassa, jota oli edellisenä syksynä loivennettu. Enempiä kappaleita ei löytynyt. Maisemointi oli muokannut paikkaa niin, että maaston luontaista muotoa ja sarven alkuperäistä sijaintia ei voitu jäljittää.

Sarvi on pinnalta hapertunut, mutta pääosin hyvin säilynyt. Muutamassa kohdassa näkyy jyrsimäjälkiä, kuten jättösarvissa usein. Näyttelyyn päätynyt kappale on 50 senttiä pitkä vasemmanpuoleisen sarven pääranka. Sen alapää on sarven ehjä tyviosa, jonka yläpuolella on lyhyeksi murtunut otsahaaran tynkä. Pääranka kaartuu tasaisesti, haarautumatta, ja sen yläpää on katkennut. Toinen kappale oli noin kahdentoista

sentin mittainen, loivasti kaartuva ja haarautumaton sarven otsahaaran ranka.

Löytö määritettiin metsäpeuran eli Suomen peuran sarveksi. Tuntomerkkejä ovat pääranگان litteys eli soikea poikkileikkaus, pystyä asentoa ilmentävä sarven tyven viistous sekä otsahaaran korkea haaroittumiskohata. Tunturiporon sarvi on poikkileikkaukseltaan pyöreämpi, sen tyvi on lähes kohtisuora päärankaan nähden ja otsahaara erkanee yleensä hyvin läheltä sarven tyveä (Siivonen 1967). Metsäpeuralla ja porolla molemmat sukupuolet ovat sarvellisia, mutta koon perusteella kyseessä on uroksen eli hirvaan sarvi.

Mikäli hiekkakuopasta olisi löytynyt tunturiporon sarvi, se olisi todennäköisimmin ollut pois heitetty matkamuisto. Lajin varmistuminen metsäpeuraksi herätti kysymyksen sarven iästä. Periaatteessa soraharjusta löytynyt sarvi saattaisi olla jopa jääkautta edeltävältä ajalta. Luon säilyneisyydestä ei suoranaisesti voitu päätellä ikää. Löytöpaikan häiriintymisen vuoksi ei saatu selville sitäkään, kuinka syvällä harjuaineuksessa sarvi oli alun perin sijainnut. Hyvällä

Suhmurasta vuonna 1987 löytynyt metsäpeuran sarvi Carelicum-museon Muinaisilla poluilla -näyttelyosastolla. Kuva Heikki Simola

onnella näinkin suuri sarven kappale olisi saattanut säilyä jäätikön puristuksessa ja jäätiköjoen pyörteissä, kuten muutamat meiltä löytyneet mammutin luut ja hampaat.

Paljon todennäköisemmältä vaikutti, että sarvi olisi jääkauden jälkeiseltä ajalta. Siinäkin tapauksessa sen ajoittaminen kiinnosti. Ikäaikaista riistaeläintä on kuvattu jo kivikauden kalliotaiteessa, mutta eteläisestä Suomesta metsäpeura metsästettiin sukupuuttoon viimeistään parisataa vuotta sitten.

Sarven ikää etsimässä

Geologian tutkimuslaitoksella sarvi ajoitettiin radiohiilimenetelmällä varsin nuoreksi. Itse asiassa niin nuoreksi, että ajoitustulosta on vaikea tulkita. Radiohiilijaoitus perustuu kosmisen säteilyn vaikutuksessa yläilmakehässä typpi-14-atomeista muodostuvaan radioaktiiviseen hiili-14-isotooppiin. Ilmakehän hiilidioksidimolekyyleistä pääosa on hiilen pysyvää isotooppia hiili-12, pieni osuus niin ikään pysyvää hiili-13-isotooppia, mutta noin yksi molekyyli triljoonasta sisältää hiili-14-atomin. Radiohiili sitoutuu yhteyttämisessä kasvibiomassaan ja edelleen ravintoketjuun. Eloperäisen aineksen radiohiili ei saa täydennystä, joten aineksen vanhetessa radiohiilen määrä hitaasti vähenee. Hiili-14:n puoliintumisaika on runsaat 5500 vuotta. Se tarkoittaa, että tämän ajan kuluttua radiohiilen määrä on vähentynyt puoleen alkuperäisestä, runsaan 11 000 vuoden kuluttua neljäsosaan ja niin edelleen.

Nykyaikaisilla määritystekniikoilla voidaan ajoittaa jopa noin 40 000 vuotta vanhoja näytteitä, joissa radiohiili on hajonnut jo lähes olemattomiin. Radiohiilimenetelmä on parin viime vuosikymmenen aikana huomattavasti tarkentunut, kun pitkiä puiden vuosilustosarjoja mittaa-

malli on määritetty ilmakehän radiohiilipitoisuuden todelliset vaihtelut viime vuosituhansina. Lähtötiedon tarkentuminen merkitsee, että radiohiili-iät voidaan kalibroida todelliseksi kalenterivuosisiksi. Ajoitustulos esitetään todennäköisyysjakaumaan perustuvina aikarajoina, joissa huomioidaan menetelmän tilastollinen epätarkkuus ja radiohiilipitoisuuden ajallisen vaihtelun tuoma hajonta.

Valitettavasti teollinen aikamme on pilannut ilmakehää myös isotooppiajoituksen kannalta. Turmiolisia ovat toisaalta ikivanhat fossiiliset polttoaineet, joista ilmakehään on vapautunut hiili-14-isotooppia sisältämätöntä hiilidioksidia, ja toisaalta ydinkokeet, jotka erityisesti 1960-luvulla lisäsivät huomattavasti radiohiilen määrää ilmakehässä. Mitään 1700-luvun jälkeen syntynyttä orgaanista materiaalia ei tosiasiasa voida ajoittaa radiohiilimenetelmällä, koska virherajat ovat liian väljiä.

Suhmuran peuransarven ajoitustulos osuu juuri tälle epämääräiselle alueelle. Näytetunnuksella Su-2686 määritetyn sarven kalibroimaton ajoitus (suhteessa menetelmän soinnaiseen nollavuoteen 1950) oli 90 +/- 70 radiohiilivuotta. Kalibraatio korjaa tuloksen kalenterivuosisiksi, vaikkakin hieman hämmäntävästi tarjolle tulee kaksi mahdollista ajanjaksoa. Tilastollisesti 67 prosentin todennäköisyydellä (yhden keskihajonnan sisään mahtuva tulos) sarvi on joko vuosilta 1680–1750 tai 1810–1910, ja 95 prosentin todennäköisyydellä (kaksi keskihajonnan) sarven ikähaarukka on vuodet 1660–1950.

Peuran viime vaiheita

Väljä ajoitus sijoittaa sarven ajanjaksoon, jolloin metsäpeura hävitettiin Suomesta. Martti Montosen Suomen peura -teokseensa (1974) kokoamien tietojen mukaan vielä

1700-luvun jälkipuoliskolla peuralaumoja liikkui Järvi-Suomessakin, mutta 1800-luvulla ne olivat jo karsuneet Suomenselän ja Laatokan Karjalan erämaihin. Ilomantsin itäosissa peuroja tavattiin säännöllisesti vielä 1880-luvulla, ja tuolloin niitä vielä vaelsi talvisin Laatokan jäätä myöten Valamon saarille. Lapista ja Pohjanmaalta peura hävitettiin metsästyksellä 1800-luvun mittaan.

Metsäpeura kuvattiin tieteellisesti peuran alalajina *Rangifer tarandus fennicus* vasta vuonna 1909. Laji rauhoitettiin keisarillisella asetuksella Suomen suuriruhtinaskunnassa vuonna 1913, jolloin se oli käytännössä jo hävinnyt maastamme. Metsäpeura onneksi säilyi pieninä populaatioina Venäjän Karjalassa ja palasi sotien jälkeen Suomen puolelle.

Joensuun Pyhäselän Suhmura on ollut niin voimaperäisesti kaskettua ja taajaan asuttua, että on vaikea kuvitella metsäpeuran liikkuneen siellä enää 1800-luvulla muuten kuin satunnaisesti. Tuntuukin todennäköiseltä, että sarven ikä lähentelisi ajoituksen antaman aikavälin alkupäätä. Ajoitustulosta emme kuitenkaan pysty tarkentamaan, ja siihen on tyydyttävä.

Sarven säilyminen on oma kiintoisa ongelmansa. Yleensä jyräjät nakertavat hirvieläinten jättösarvet nopeasti, joten sarvi on voinut säilyä ainoastaan maahan peittyneenä. Tuuleen mieleen, että paikalla on voinut sijaita peuranpyytäjän ansakuoppa. Suhmuran harjumaasto sinänsä olisi peuranpolun paikaksi mitä sopivin. Jo kivikauden metsästäjät rakensivat tällaisille harjuselänteille aitarakennelmia, jotka ohjasivat ajomiesten ahdistamat peurat ansakuoppiin tai ansajousien uhreiksi. Nykyisellään vanhat ansakuopat ovat tasoituneet huomaamattomiksi painanteiksi – ja soranotto tietenkin hävittänyt niitä kokonaan.

Oli miten oli, Suhmuran sarvi on viimeisiä pohjoiskarjalaisia muistoja metsäpeurasta, joka oli tärkein saaliseläin Pohjois-Euroopan havumetsien kansoille kivikaudesta uuden ajan kynnykselle. Jo kadonneeksi luultu peura palasi sotien jälkeen onnekkaasti Suomeen – aluksi Kainuuseen ja siirtoistutusten ansiosta myös Suomenselän vanhoille peuramaille.

Sukupuuton partaalta pelastunut Suomen peura luokitellaan meillä edelleen riistalajiksi, joten kannan hoitovastuu kuuluu maa- ja metsätalousministeriölle. Pohjanmaan kanta on jo vuosia ollut trofeemetsästäjien tavoiteltu saalis (MMM 2007). Pohjois-Karjalan kannalta masentava kysymys kuuluu: miksi metsäpeura ei suojelutoimista huolimatta ole vakiintunut maakuntamme erämaihin? Ovatko tehometsätalous ja suoluonnon tuhoaminen hävittäneet peuran luontaiset elinympäristön niin täyd-

lisesti ettei se enää löydä elintilaa? Vai onko syynä salametsästys – väkensäällä hyväksytty eräkulttuurin pimeä puoli?

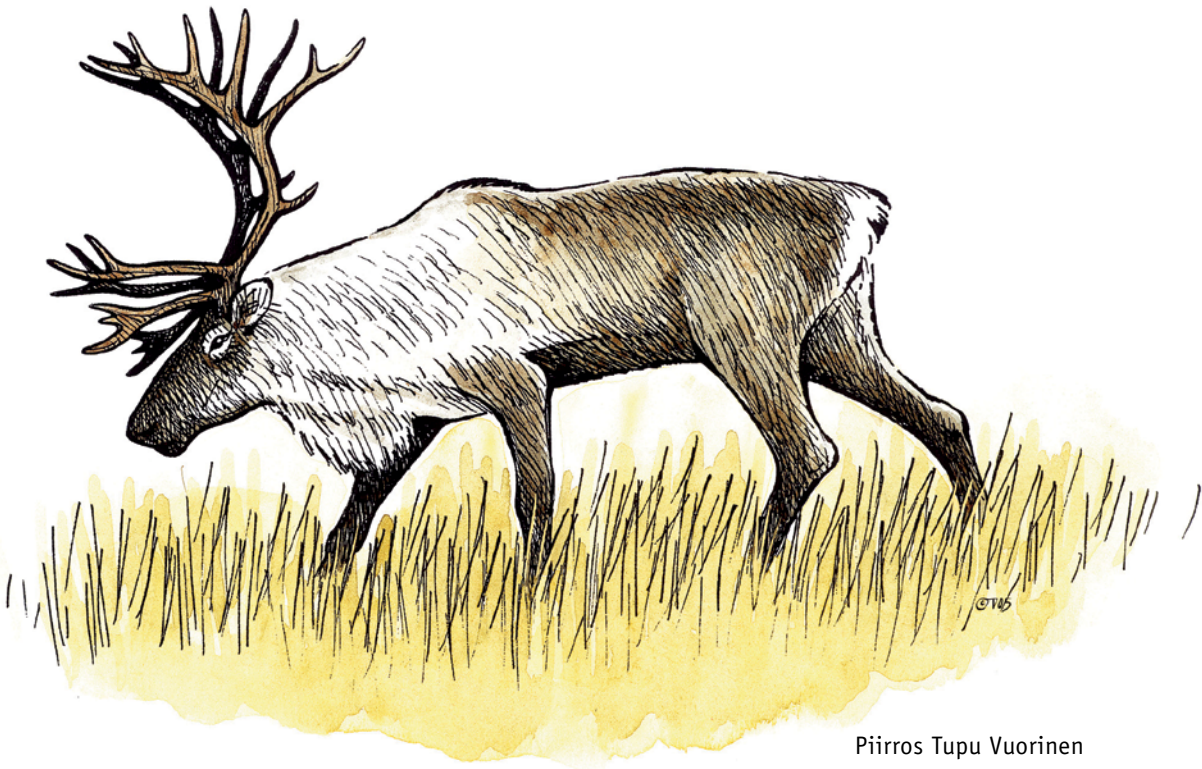
Loppusanat

Tämä teksti on tavallaan muistokirjoitus. Sarven löytäjä, lääketieteen lisensiaatti Annikki Lappalainen (1909–2001), oli monipuolinen kulttuuriharrastaja, joka korkeaan ikäänsä asti osallistui Joensuun seudun luonnonystävien ja lukuisten muiden yhdistysten rentoihin. Minulla oli ilo tutustua hänen opastuksellaan sekä sarven löytöpaikkaan että hänen suhmuralaisen lomapirtinsä tunnelmaan. Sarven ajoittanut Tuovi Kankainen (1944–2004) menehtyi vaikeaan sairauteen kesken työuransa. Häneen tutustuin alun perin ammatillisesti, mutta sittemmin opin tietämään hänet reippaana

luontoharrastajana, joka osallistui muun muassa Laatokan souturetkille. Molempia toimekkaita ihmisiä jäi kaipaamaan laaja ystävien ja tuttavien piiri.

Kirjallisuus

- Helle, T. 1983. Metsäpeura. Teoksessa Suomen eläimet, osa 1, Nisäkkäät: 302-305. Weilin+Göös, Lönnberg, E. 1909. Taxonomic notes about palearctic reindeer. Arkiv för Zoologi 6(4).
MMM 2007. Suomen metsäpeurakannan hoitosuunnitelma. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 9/2007, 68 s.
Montonen, M., 1974. Suomen peura. WSOY, 118 s.
Siivonen, L. & Sulkava, S. 1994. Pohjolan nisäkkäät. 6. uudistettu painos. Otava, 224 s.

Piirros Tupu Vuorinen

Orvosta orvomp

Sammalten suojassa sinua nukutan,
heinikon halki saattelen.
Pensaitten poikki opastan,
koivikon kätköistä kuljetan.
Raiskattuun maahan polkuni loppuu,
löydätkö suojaa sammalten.

Heikki Pönkkä

Aki Pitkänen

Kestävätkö talousmetsät?

Uusissa metsänhoito-ohjeissa korostetaan metsien kestävää käyttöä ja puhutaan kestävästä metsätaloudesta, jonka tavoitteita on kirjattu myös vuonna 1997 tarkistettuun metsälakiin. Kestävän metsätalouden tulisi tuottaa varojaan ehdyttämättä, ympäristö- ja luonnonarvoja köyhdyttämättä ja tuhoamatta puuta teollisuuden kasvaviin tarpeisiin.

Metsätalouden kehittämiskeskus Tapion mukaan taloudellisenä tavoitteena on turvata metsänomistajille mahdollisimman suuri nettotuotto omaisuudestaan ja mahdollistaa jatkuvat hakkuutulot. Tähän pitäisi päästä haittaamatta samanaikaisesti kestävyiden ekologisia, sosiaalisia ja kulttuurisia osa-alueita.

Metsätalouden edustajat esittävät mielellään, että nykyisin mm. lajiston monimuotoisuuden suojeleminen on huomioitu hyvin ja että hakkuissa ja metsän uudistamisessa jäljitellään luonnon prosesseja. Nykyisenkaltaista tehometaloutta on kuitenkin harjoitettu laajasti vasta 1960-luvun puolivälistä alkaen. Se vastaa vajaa puolta ajasta, joka kuluu männyn kasvamisessa hakkuukypsäksi. Tätä lyhyeltä ajanjaksolta kerääntynyt tieto ei juuri anna toiveita kestävydestä.

”Kestävä” metsätalous syntyy

Vaikka ympäristökysymykset olivat jokseenkin toisarvoisia metsätalouden valtavirralla, tehometalouden joutui puolustuskannalle melkein heti käyttöönottonsa jälkeen. Laajoista

vesakkomyrkytyksistä oli luovuttava luonnonsuojeluliikkeen sinnikkään vastustuksen ansiosta. Metsien käsittelyohjeissa oli myönnötyvä ympäristönsuojeluun perustuen moniin pieniin muutoksiin.

Vasta v. 1992 Rio de Janeiron kansainvälisen ympäristösopimuksen velvoittamana metsätalouden piirissä alettiin laajemmin puhua muistakin kuin taloudellisista arvoista. Tuolloin, 1990-luvun alussa, tehometaloutta alettiin myös esittää suorastaan luonnonmukaisena toimintana, joka jäljittelisi luonnollisia metsäpalojen alulle panemista puuston uudistumiskiertoja.

Avohakkuu ei ole luonnonmukaista

Metsien kiertoaika näytti yhteensoivalta puiden palokoroista tutkittuihin metsäpalojen aikaväleihin (noin 30–100 vuotta), mistä tuli nopeasti yleisesti hyväksytty totuus. Myöhempi tutkimus viittaa kuitenkin metsäpalojen toistuneen kangasmetsissä parin vuosisadan välein tai vieläkin harvemmin ennen kaskitalouden alkua. Korpimetsissä palot näyttävät olleen paljon harvinaisempia kuin

tuoreilla tai kuivilla kankailla. Viime vuosisatoina suurin osa paloista on ollut suhteellisen lieviä maapaloja, joista ainakin suuremmat männyt selvisivät elävinä.

Avohakkuulla ja metsäpalolla on melko vähän yhteistä. Voimakkaan palon jäljiltä syntyi toki aukkokin, jolla oli valtavasti lahoppuuta. Nykysuosituksien muutaman puunrangan jättämisestä hehtaaria kohti aukoilta eivät korvaa lähimainkaan metsätalouden aiheuttamaa lahoppuuden puutetta. Lahoppuusta riippuvainen hyönteis- ja sienilajisto on jo kiistämättömästi köyhtynyt. Tilannetta huonontavat entisestään paineet lisätä biopolttoaineiden käyttöä: jos hakkuutähteet ja kannotkin viedään pois, hävinnevät monet yhä yleisetkin lajit.

Metsäpalo ei riko maata kuten hakkuun jälkeinen maanmuokkaus. Paloissa kunta palaa laikuittain, ja myrskyjen kaataessa kuolleita puita mineraalimaa paljastuu siellä täällä, mutta palon jälki on hyvin pinnallinen. Hakkuualoilla tavallisia kivisiä kynnöksiä ei metsissä ole nähty ennen tehometaloutta.

Maan pinnan rikkominen ja siitä seuraavat kemialliset muutokset lisäävät ravinteiden ja raskasmetallien huuhtoutumista pohja- ja pintavesiin. Elohopean huuhtoutuminen vesistöihin lisääntyy. Lähinnä kosmeettiset suoja- ja vesistöihin rajoittuvilla hakkuilla eivät paljoa auta. Sopii kysyä, mikä on hakkuiden merkitys suo-ojitusten lisäksi petokalojen korkeisiin elohopeapitoisuuksiin.

Talousmetsä virkistysalueena

Muokatut hakkuualat ovat kulttuurisen ja sosiaalisen kestävyysalueen lohduttomia: tuoreet ryteikköiset kynnökset tuskin houkuttelevat ulkoilijaa. Vaikeakulkuisina ne ovat jopa vaarallisia etenkin pusikoiduttuaan ja heinittyttyään.

Kuivimmilta aloilta voi saada hyviä puolukkasatoja hakkuun jälkeisinä vuosina, mutta yleensä heinä, ruohot ja vesaikko tukahduttavat marjakasvit vuosikymmeniksi. Vadelmasato voi myös olla hyvä parina kesänä ennen pusikoitumista, mutta kerääminen vaikeakulkuisesta ryteiköstä on hankalaa. Sienisadot ovat menneitä pariksi kolmeksi vuo-

sikymmeneksi. Tosin korvasientä voi muokkausvaoissa olla runsaastikin hakkuun jälkeisinä vuosina.

Muokkausta edeltänyt kasvillisuus ei todennäköisesti enää palaa entiselleen ennen seuraavaa päätehakkuuta. Tämä johtaa jopa nyt tavallisten metsäkasvien harvinaistumiseen. Valtakunnallinen metsien inventointi on paljastanut, että mustikan peittävyys on enää puolet 1950-luvun alun tasosta maan eteläosassa. Mustikan taantuminen saattaa olla osasyynä metson harvinaistumiseen, sillä mustikat kuuluvat poikasten tärkeimpiin ravinnonlähteisiin.

Maisemia hallitsee ns. nuori talousmetsä. Tiheä pöheikko ei ole sitä

avaraa, helppokulkuista talousmetsää, jossa suomalaiset kyselyjen mukaan mielellään liikkuvat. Turisteille, joille mainonta antaa kovin erilaisen käsityksen, todellinen suomalaismetsä saattaa tuottaa pettymyksen.

Mikäli nykyisen kaltainen metsätalous jatkuu, lajiston köyhtymistä estävät vain suojelualueet. Niitä on kuitenkin Etelä-Suomessa aivan liian vähän. On hyvin kyseenalaista, riittääkö vapaaehtoinen arvokkaiden luontokohteiden suojelu turvaamaan niiden lajien säilymistä, jotka eivät kestä kestävä metsätaloutta.

Käytännön metsänuudistamista. Juuka, joulukuu 2007. Kuva Aki Pitkänen

Juhani Ryynänen

Lieksassa opiskellaan aidossa luonnossa

Etenemme verkkaisesti kaunista luontopolkua. Jonon ensimmäisenä tarkkailen nousevaa koivikko-maastoa. Löydän etsimäni ja ohjaan monikymmenpäisen nuorisjoukon ympärilleni.

Irrotan lahonneen koivun rungosta näytteen ja kysyn yläkoululaisilta, että mikähän tämä mahtaa olla.

– Kääpä, kuuluu useitakin huudahduksia. Selostan välittömästi, mikä ero on käävällä ja pahkalla.

– Tietääkö joku, mikä kääpä tämä on?

– Hyvä, todellakin tämä on taulakääpä, iloitsen tuntemuksesta.

– Nyt edessäanne on entisaikojen tulen tekoon käytetty erittäin tärkeä sieni.

Selostan oppilaille, miten käävän malto ensin leikattiin kappaleiksi, keitettiin, kuivattiin ja hakattiin kuohkeaksi. Tämä jauhe saatiin piikiveä iskemällä syttymään ja puhaltamalla hehkumaan sekä nuotiopuut palamaan. Myös ohuiksi viipaleiksi leikattua maltoa liotettiin ja hakat-

tiin säämiskää muistuttaviksi levyiksi, joita oli helppo kuljettaa mukana. Nämäkin syttyivät herkästi piikiven iskuista ja saatiin puhaltamalla hehkumaan. Hehkumisominaisuus säilyi kauan, joten tulta voitiin siirtää näin paikasta toiseen. Kerroin vielä ”umpimähkän” arvoituksen ja miten noista mokkamaisista levyistä voitiin valmistaa tarve-esineitä, jopa vaatteitakin.

Matka jatkuu. Saavuttuamme kasvillisuudeltaan monimuotoiselle kangasharjulle pysähdyimme toteamaan, miten juuririhmaston mykorrhizan avulla harjun eri kasvit pystyvät kasvamaan karuillakin kankailla luovuttaen ravinteita toisilleen. Useilla kevät- ja syysretkillä olemme ratkoneet kelojen kiertymistä ja tutustuneet erityyppisiin soihin sekä jääkauden aikaansaamiin harjuihin ja suppakuoppiin.

Tutustuminen lintuihin on tapahtunut lintukursseilla tietokoneen avulla. Opiskelua on täydennetty aidossa luonnossa linturetkillä. Viime

Kirjoittaja kertomassa pehosista Pankakosken koululaisille. Kuva Ahti Keränen

aikoina olemme tutkineet järvien tilaa Tunne järvesi -tapahtumissa. Veden laatua on tutkailtu sameuden mittauskiekolla mm. Viekejärvellä ja Sokojärvellä. Näissä tapahtumissa apuna on ollut ympäristökeskuksen asiantuntijoita.

Luonnonkukkienpäivinä olemme retkeilleet kukkaisniityillä ja metsiköissä. Siellä olemme todenneet kasvien valtavan lajirikkauden ja kukkien kauneuden. Joidenkin kasvien esiintymistä olemme pyrkineet edistämään niittotalkoilla.

Talvisia jälkiä ja elämää lumisessa luonnossa seuraamme alkuvuodesta järjestetyssä Jäniksenkäpälähihdossa Kontiovaaran Pienen Ritojärven alueella. Kevään lähestyessä alamme yhä tarkkaavaisemmin kuunnella kantautuvia ääniä, sillä on alkamassa pöllöjen ja muuttolintujen seuranta.

Tunne järvesi

Tunne järvesi -hankkeessa Suomalainen järvikerho on edistänyt kansalaisten järvien tilan seurantaa. Hankkeen tiimoilta Pohjois-Karjalassa käynnistyi vapaaehtoinen näkösyvyysseuranta Kiihtelysvaarassa 2003 ja Lieksassa 2005. Karjalan Pyhäjärvellä näkösyvyyttä on seurattu vapaaehtoisvoimin vuodesta 1997. Pohjois-Karjalan ELY-keskus käyttää tuloksia ympäristön tilan seurantaan.

Lähde: www.ymparisto.fi/pka/ymparistontila, polku: >Pintavedet >Näkösyvyys

Joensuu – Suomen rupiliskopääkaupunki

Rupilisko on harvinainen ja uhanalainen sammakkoeläin, jonka suomalainen esiintyminen on nykytietojen valossa erikoinen: Ahvenanmaa ja Itä-Suomi. Manner-Suomesta tunnetaan maastokauden 2008 jälkeen 65 rupiliskon lisääntymislampea. Näistä 62 sijaitsee Pohjois-Karjalassa. Eniten lampia on Joensuun alueella, 30 kpl. Tohmajärvi on seuraavana 24 lammellaan. Lisäksi Kontiolahdella ja Lieksassa on muutama rupiliskon lisääntymislampi.

Pohjois-Karjalan ympäristökeskus oli mukana kansainvälisessä rupiliskon suojeluhankkeessa. Kyseessä oli EU-rahoitteinen LIFE Luonto -hanke. Hankkeen aikana kehitettiin lajin populaatioiden seurantamenetelmiä, etsittiin uusia lampia, tehtiin erilaisia hoitotöitä lajin elinympäristöissä ja laadittiin lajin suojeluohjelma.

Uusien lampien etsiminen tuotti hyviä tuloksia. Yleisövihjeiden perusteella löytyi monia uusia lampia,

ja tunnettujen esiintymisalueiden lampia kierrettiin systemaattisesti rupiliskoja etsien. Hankkeen hoitotöinä kaivettiin kaksi uutta lampea sellaisen lammen lähistölle, jonka rupiliskopopulaation lisääntymisedellytykset olivat tuhoutuneet kalojen istutuksen johdosta. Viittä lampea syvennettiin ja 16 lammen ympäristöstä poistettiin istutuskusikkoa.

Rupiliskokuva kirjoittajan

Heikki Pönkkä

Avaa uusi ikkuna luontoon

Siitä on kulunut jo vuosikymmeniä, kun päässäni nakshti. Kevättalven aurinko lämmitti jo kummasti, kun katselin ikkunasta tiaisten ja muiden lintujen hyörinää. Undulaatit vitskuttivat innokkaasti häkissään ikkunan edessä. Tuntui kuin ulkoa kuuluva lintujen äänekäs hyörintä olisi tarttunut undulaatteihinkin. Kysyin itseltäni, että onko tässä mitään järkeä: olin ottanut lemmikeikseni kaksi undulaattia ja tuominut ne elinkautiseen vankeuteen. Vain häkin kalteri ja ikkunalasi erottivat nuo linnut toisistaan. Undulaatit omassa vankilassaan ja toiset, kirjaimellisesti vapaita kuin taivaan linnut. Tunsin vihaa ja häpeää itseäni kohtaan. Sittemmin ”minun” undulaattini ovatkin eläneet oman taivaansa alla.

Pikkuhiljaa aloin kiinnostua kotipihani linnuista yhä enemmän. Erityisesti hiljaisina talvipäivinä seurailin lintujen touhuja. Ja siitä se lähti, uusi harrastusmuoto – lintujen talviruokinta. Alku oli suhteellisen vaatimaton. Antimina olivat pieni läski, kauralyhde ja kaurahiutaleet. Vuosikymmenten saatossa on lintujen talviruokintakin kehittynyt, ja niin minunkin kohdallani.

Monipuoliset eväät

Omalla ruokintapaikallani tarjoan monipuolisen menүн: auringonkukansiemeniä, kauranjyviä, lyhteitä ja pähkinöitä sekä talia pallolina ja tankoina eri siemensekoituksin. Myös metalliverkon sisään sijoitettu

Viereinen sivu: Tundraurpiainen (Carduelis hornemanni) on harvinainen vieras ruokintapaikalla (yllä). Luomu-undulaatti – viherpeippo (Carduelis chloris) – voi hyvin ruokintojen turvin (alla).

Talitiaiset (Parus major) ovat ruokintapaikkojen perinteistä peruslajistoa. Kuvat Heikki Pönkkä

suuri läski kuuluu perustarjontaan. Joskus vien lisukkeeksi ruusun- ja pihlajanmarjoja, puolukoita sekä puna- ja mustaherukoita. Myös vaa-leet, vähäsuolaiset leivänpölköt ja kuivuneet rinkelit loppusijoitan ruokintapaikalle, jossa ne menevät kuin kuumille kiville. Auringonkansiementä voisi pitää talvilintujen perusruokana, joka auttaa suuresti lintujen selviytymistä talven yli.

Ruokapaikan rakentelua

Käynnistän ruokinnan ensilumen leijaillessa, mutta rakentelun ja valmistelun aloitan jo hyvissä ajoin ennen sitä. Ruokintapaikkaa ei tulisi perustaa täysin avoimelle kohdalle. Riittävä suojapuusto turvaa pikkulintujen ruokailurauhan. Kun viereisellä metsäpalstalla oli raivattu alispuustoa, sain sieltä pieniä kuusia ruokintapaikan tarpeiksi. Puolen tusinaa pientä ja vähän suurempaakin kuusta ruokintapaikan ympärillä suojavat myös talven tuiskuilta. Metsikkö täydentyä, kun istutan oman ja naapureiden joulukuuset uusiokäyttöön.

Tämän talven esteettisesti hallitsevaksi elementiksi valitsin noin kuusimetrisen poppelin oksan, jonka syysmyrsky oli repäissyt irti. Siinä riittää monta istumaoksa pikkulinnuille ja kenties vierailuille pöllöillekin. Sitten vielä ruokinta-automaattien korjausta, lyhdeseipäät, läskiverkot ja muuta sipistelyä. Edellisenä talvena sain ruokavieraaksi kaksi fasaa-

nia. Lähinnä niitä ajatellen punoin pajuista ristikkomaton katteeksi, jonka alta löytyy kauraa syötäväksi tuiskunkin jälkeen.

Talven edetessä ruokintapaikka muuttaa muotoaan. Lumi ja jää maalaavat maisemaa omalla jäljittelemättömän hienolla tavallaan. Jouluksi laitan vielä seitsemän uutta isoa lyhdettä, ja sitten ollaankin menossa jo kevättä kohden.

Syksystä kevääseen

Lintujen talviruokintaa on muistettava jatkaa yhtäjaksoisesti kevääseen asti. Talven aikana ruokintapaikalle muodostuu hyvin nopeasti niin sanottu peruslajisto. Ruokintapaikkaa käyttävien lintujen lajistoon ja määräänkin vaikuttaa ruokintapaikan sijainti. Joskus paikalle voi tupsahdattaa yllätyksiä, kuten harvalukuisia tikkoja, pöllöjä tai vaikkapa vikkellä kärppä.

Ruokavieraista seurailemalla voit perehtyä eri lajien käyttäytymispiir-

teisiin. Voit oppia tunnistamaan jopa tietyt yksilöt ulkonäön tai käyttäytymisen perusteella. Jokainen päivä ruokintapaikalla on erilainen, vaikka lajisto tuntuisikin muuttumattomalta. Parhaimmillaan lyhyen talvipäivän aikana voi muutaman neliön alueella pyöriä satoja lintuja.

Kevät on erityisen mielenkiintoista aikaa. Kun talvi ja kevät mittelevät siitä että kumman on vuoro – vielä vähän uutta lunta ja kohta taas pälvet suurenevät – niin silloin palaavat myös monet muuttolintomme ruokintapaikan antimille. Oletkos nähnyt kevätpukuisen rautiaisen läheltä? Se on tosi kaunis, kuten monet muutkin lintomme. Muistanpa eräältä kevättalvelta, kuinka mustarastas ja rautiainen tekivät yhteistyötä ruokintapaikalla. Ja sen kuinka varpushaukka pudotti ikkunalaudalta kukkaruukun ja koirani Tifan. Viime mainittu tapahtui kun...

Tupu Vuorinen, Kari Antikainen ja Kimmo Martiskainen

Luontoyhdistysten vaiheita Keski-Karjalassa

Maakunnan luontoväen järjestäytyminen alkoi Joensuusta, Lieksasta ja Nurmeksista 1970-luvulla. Vuosikymmenen lopulla myös Keski-Karjalan kunnissa herättiin tarpeeseen omasta paikallisyhdistyksestä, jonka avulla voisi puuttua tuolloin ajankohtaisiin ympäristöasioihin.

Kiteeläinen lehtori Veikko Makkonen kanavoi lähikuntien luontoaktiiveilta tulleet toiveet käytännön toimiksi. Veikko pyysi syksyllä 1979 Suomen Luonnonsuojeluliitosta ohjeet Keski-Karjalan kunnat kattavan paikallisyhdistyksen perustamisesta. Asian valmisteluun osallistui myös Kitee-Seuran luonnonsuojelutoimikunta.

Ratkaisevilla nuijankopautuksilla oli Kiteen valtuustosalissa 43 kuulijaa, kun Keski-Karjalan Luonto ry 14. helmikuuta 1980 perustettiin. Yhdistyksen puheenjohtajaksi valittiin Veikko Makkonen, varapuheenjohtajaksi Hannu Kivivuori ja sihteeriksi Helena Ritvanen.

Kokouksia pidettiin kaikissa kunnissa. Koska toiminta painottui kuitenkin Kiteelle, Veikko Makkonen ehdotti yhteisen yhdistyksen korvaamista kuntakohtaisilla. Näin tehtiin: Kiteen luonnonyhdistävät ry aloitti toimintansa 1983. Pian perustettiin myös Tohmajärven–Värttilän Luonnonyhdistävät ry, Rääkkylän Luonnonyhdistävät ry ja Kesälahden Luonto ry. Jokaisella yhdistyksellä oli omat painotuksensa ja merkittävät hankkeensa.

Kiteen Luonnonyhdistävien toimesta luontopolkuja rakennettiin eri puolille pitäjää. Kunnan kanssa sovittiin Hutsin ja Puhoksen pol-

kujen säännöllisestä ylläpidosta ja tästä työstä maksettavasta korvauksesta. Pääteenlahden rannalle Sepänniemeen ja Muljulaan nousi lahjoitusten turvin talkoilla lintutorni. Monien yksityisten suojelualueiden perustamista edistettiin menestyksellä. Kylillä järjestettiin luontoiltoja ja sienikursseja, joilla perehdyttiin myös sieniruokien valmistukseen. Retkitoiminta oli vilkasta. Kotikontuihin tutustuttiin pöllö-, lintu- ja sieniretkillä. Lähes jokavuotiseksi perinteeksi on jäänyt usean päivän mittainen kesäretki. Veikko Makkosen kirjoittama kirja Kiehtovaa Kiteetä julkaistiin Vihervuonna 2000.

Rääkkylän luonnonyhdistävien perustamista juhliittiin Kiesjärven lintutornin avajaisten yhteydessä. Lintutorni- ja luontopolkuhankkeissa luonnonyhdistävät olivat paikallisena asiantuntijana. Lintutorneja nousi Ruokosalmeen ja Oravisaloon. Luontopolut rakennettiin Kirkkonylältä Paksuniemeen ja Kirkkovuorelle sekä ulkoilureitti Oravilahden kuivaluonnotalueelle. Kirkkonylään perustettiin perhospuutarha, jonne paikalliset asukkaat toivat erilaisia perhosten suosimia perennoja. Vuoniemen harjulle seutukaavassa suojeltavaksi varatulle alueelle suunniteltiin 80–90-lukujen taitteessa tiheästi ra-

kennettua loma-asunto- ja vapaa-ajanaluetta. Onneksi tämä lomastlummisuunnitelma saatiin torpattua ja lama hoiti loput.

Kesälahden Luonto ry:n aktiivisella toiminnalla oli merkittävin osuus Juutinsuon turvetuotantohankkeen torjumisessa. Vesiylöioikeus hylkäsi 1990 Vapo Oy:n valituksen ja turvetuotantohanke kariutui. Päätöksessä vesiylöioikeus totesi erikseen, että Kesälahden Luonto ry:n toimittama vastinekirjelmä on otettu lausuntona huomioon. Yhdistys suunnitteli luontopolun Myllytuvalle ja Juhanantuvalle sekä järjesti retkiä lähiympäristöön myös mm. partiolaisien kanssa. Kesälahden keskustan pääväylälle istutettiin poppelikuja, painatettiin luontoaiheisia t-paitoja ja järjestettiin yleisötilaisuuksia.

Pienissä yhdistyksissä aktiivisuus on aaltoliikettä, ja monin paikoin aktiivijoukko voi poismuutonkin vuoksi hiipua. Naapuriyhdistysten tapaamisissa tulikin puheeksi, josko yhdistäisimme voimamme uudelleen. Ajatus tuntui luontevalta. Kesälahden, Kiteen ja Rääkkylän yhdistykset liitettiin vuonna 2003 Keski-Karjalan Luonto ry:ksi. Kolme vuotta myöhemmin mukaan liittyivät tohmajärveläiset ja värttiläläiset.

Yhdistymisen aikana yhdistys toteutti Leader+-rahoitteisen Keski-Karjalan retkeilyopashankkeen. Sen tuloksena julkaistiin 2005 koko Keski-Karjalaa käsittelevä 250 sivun luonto- ja retkeilyopas. Kirjahanke palkittiin 2006 keskikarjalaisena vuoden Leader+-hankkeena.

Tohmajärven–Värtsilän Luonnonystävät – aikansa elivät

Kun Keski-Karjalan Luonto ry syksyllä 1983 purkautui, Tohmajärven ja Värtsilän yhteisen luonnonsuojeluyhdistyksen toiminta alkoi vreinä. Vuonna 1984 jäseniä oli peräti 105.

Yhdistys huolsi ja kehitti sekä vuonna 1980 rakennettua Kemien luontopolkua että vuosina 1996–97 valmistunutta Aconitum-kierrosta Kirkkoniemen suunnalla. Lintutornit valmistuivat Värtsilän Sääperinjärvelle 1986 ja Tohmajärven Peijonniemenlahdelle 1995.

Suosittuja retkiä tehtiin Parikkalan Siikalahdelle, Kontiolahden Kolvananuuroon sekä Sortavalaan ja Valamoon. Lyhyempinä päivän retkinä tutustuttiin omien kuntien kasveihin, sieniin, lintuihin ja geologisiin kohteisiin.

Tohmajärven rehevöitymisestä kannettiin huolta. Vuonna 1984 järjestettiin keskustelutilaisuus Tohmajärvestä ja erityisesti Peijonniemenlahden tilasta ympäristökeskuksen ja paikallisten intressipiirien kanssa. Vedenpinnan nostoa ei kuitenkaan pidetty hyväksyttävänä. Vasta 1990-luvun lopulla lahden kasvillisuutta alettiin kokeilumielessä niittää, ja seuraavan vuosikymmenen lopulla käynnistyi ympäristökeskuksen vetämä projekti järven kunnon kohentamiseksi.

Myös suoluonnon suojelussa olttiin aktiivisia. Tohmajärven aseman

lähellä oleva Riukusuo, jolla pesi mm. kalasääski, pelastui kansalaisadressin turvin ojitamiselta. Värtsilän seurakunta rauhoitti yhdistyksen aloitteesta omistamansa kappaleen Pappilansuosta. Myöhemmin suojelualue laajeni, kun myös Tohmajärven seurakunta rauhoitti oman suoalueensa. Suolinnusto ja Suonpäänjoen rannalla kasvava hentokiurunkannus (*Corydalis intermedia*) ovat tämän suojelualueen merkittäviä luontoarvoja.

Kuntien alueella oli otettu useita kohteita valtion lintuvesien, vanhojen metsien, lehtojen, soiden ja harjujen suojeluohjelmiin jo 70-luvulla. Euroopan Unioniin yhdistymisen myötä Natura-ohjelma tuli täydentämään luontokohteiden säilyttämistä. Vuonna 2006 perustettiin Sääperinjärven ja Uudenkylänlammen luonnonsuojelualueet.

Kirkkoniemi-projekti oli kolmi-vuotinen Leader+-rahoitteinen ympäristötoimi Risteen–Kirkkoniemen alueella. Kun hanke päättyi, tehtiin 19.1.2007 ylimääräisessä yhdistyksen kokouksessa lopullinen päätös palata jälleen yhteiseen keskikarjalaiseen luonnonsuojeluyhdistykseen.

Tekopesiä Sääperinjärven ympäristöön

Vuosina 2005–2007 toteutettiin Pohjois-Karjalassa ympäristökeskuksen koordinoimana hanke Sysmäjärvi ja Sääperi – Pohjois-Karjalan lintuvesien aatelina. Tarkoituksena oli saada näiden kansainvälisesti arvokkaiden kosteikkojen tilan heikkeneminen pysähtymään ja monimuotoisuus vähitellen palaamaan.

Hankkeen yhteydessä pystytettiin keväällä 2009 Värtsilän Kukko-vaaralle ja Sääperin koillispuolella olevalle vaaranrinteelle pesälatavat kalasääskeä varten. Työt tehtiin tal-koilla Luonnonystävien, Värtsilän Riistamiesten ja Pohjois-Karjalan Sähkön kanssa.

Ensin rakennettiin pesälatavat ja kiinnitettiin ne pylväisiin. Kuutisen metriä pitkät pylvää nostettiin pysttyyn traktorin etukuormaajalla ja pultattiin kallioon. Pesiltä avautuu huppea näköala Värtsilän laaksoon ja sen pohjalla siintävälle järvelle. Toivotaan, että valmiille ”osakehuoneille” löytyy pian omistajat.

Markku Halonen

Luontokokemuksia matkan varrelta

"Immeisele ja varsinnii sem-mosele luontoimmeisele on toinperrään suurj sallimos ja etoikkeos assuu ja kutalehttoo monjpuolise ja kaunnii luonno keskelä."

Vanaha riäkkyläläine sanavviritös"

Aloitin tämän jutun työstämisen avaamalla ensimmäisen lintuhavaintovihkoni vuodelta 1983. Selasin sen ylimalkaan läpi ja jatkoin vähän seuraavan vuoden puolelle. Hetkessä tajusin että jos nämä tuon julki, joudun kirjoittamaan romaanin. Asiaa ja muistoja oli sen verran paljon, että jätin loput havaintovihkot suosiolla lukematta.

Haluan kiittää kaikkia matkan varrella minua luontoretelle ja luontoon rohkaisseita autollisia ja autottomia. Varsinkin kultaisen 80-luvun esikuville ja ystäville eli siskonmies-Paavolle, veli-Askolle, Lintu-Jussille ja Koskelan Karille kiitos ja ylpeys. Ehkä sen romaaninkin vielä kirjoitan, kun kerran näin muistoihin innostuin. Tässä jo jonkinlainen alku siitä:

Kevään huumaa

Eräänä aurinkoisena hankiaisamuna kuljeksin kotiseudun rantoja. Yhdellä silloin vielä harvoista hakuaukoista istui tuimakatseinen hii-ripöllö paljaan puun nokassa. Uutta tuttavuutta olisi voinut tarkkailla tunteja, mutta oli myös testattava kuinka lähelle pöllö päästäisi.

Kirjoittaja Kiteen Pekanmäellä 1984. Kuva Kari Koskela

Lopulta puun juurella seisten ja pöllöä kiikaroiden säikähdin, kun tuimanaama lähtikin tulemaan päin näköä. Tuo lentoonlähdon syöksy tarjosi muutaman ikimuistaisen sekunnin lentoreitille sattuneelle kiikarijalle. Ehkä pöllö tahtoi sanoa, että ei kannata toista kertaa tulla näin lähelle.

Kodin karjalaitumen takiaisella ruokaili tikli, jota pääsin katsomaan kahdesta metristä puolen tunnin ajan mahallaan lumessa maaten. Samaa tempua eli paikallaan oloa, mutta tällä kertaa lumisuojaassa, koetin myös pulmusille. Sadat eloiset linnut tulivat aivan lähelle syömään kauraa, jota olin pellolle ripotellut. Pulmuset viihtyivät tuona keväänä yllättävän pitkään kaurojen kimpussa ja minä lumisuojaassa.

Kevät oli edennyt ja myös töyh-töhyppäparit olivat saapuneet Haapasalmen rantapelloille. Ne vaappuivat vauhdikkaasti kurvaillen vetisen ja ruoholle tuoksuvan pellon yllä ja ääntelivät iloista soidinääntään. Niitä tarkkailin liikkumatta lirisevän ojan penkalla, kädet tuettuna polvien varaan, kiikarit lippalakini alta työntyen.

Istuin ojalla tunnin, ehkä kaksi, kunnes läksin paljon saaneena kotiin – palatakseni taas tilaisuuden tullen hyökkäyspariin. Tuntuu kuin hyppiä olisi ollut silloin enemmän kuin nykyään, mutta aika kulta muistot. Muutoksia on kuitenkin tapahtunut, sillä ainakin istumiseen soveltuvat suloisesti lirisevät ojat ovat hävinneet pelloilta maan alle.

Toukokuun puolivälissä sain kerjättyä perhekuntamme autollisia lähtemään linturetkelle jonnekin muualle. Yllätys oli iloinen kun kuulin lupauksen lähdestä Suomen parhaalle lintujärvelle Parikkalan Siikalahdelle. Vaikka sää oli tuulinen, lahdella oli monta mielenkiintoista lintua, kuten kymmenet räätisevät ja uteliaat ruokokerttuset sekä satakieli.

Juha Miettisen kanssa kottaraisen poikasia rengastamassa kotinavetan katolla. Kuva Asko Halonen

Pois tullessa kävimme vielä Paavon ”kotipaikassa” eli Kiteen Päätyeenlahdella. Rantakentällä varoittelivat pikkutyylit, joiden pesää koetimme etsiä sorakentältä. Kahlasimme rantasuota pitkin loppukolonian vierelle ja sieltä löytyi hetkessä monta lokin ja sorsan pesää.

Paavo oli ollut nuorempana innokas pesien etsijä. Kiteeläisenä hän oli lintuseikkaillut paljon opettajansa Veikko Makkosen kanssa. Veikkoon oli minunkin vielä törmääminen lukiossa. Tosin sielläkään Veikkoa ei paljoa näkynyt, sillä hän puuhaili aina jotain luurankonsa kanssa luokan takahuoneessa. Koulun jälkeen Veikko piti myös pöllökerhoa.

Henkilökohtaista pöllökerhoa onkin nyt jatkunut 30 vuotta. Vaikka luonnon töitä ei pitäisi mennä mestaroimaan, niin lintuja on ollut ilo joskus auttaakin. Kerran löysin Sangenlahdesta sarvipöllön pesän vanhasta harakan pesästä. Koska siellä oli monta poikasta, muistaakseni ainakin viisi, ajattelin antaa pienimmälle heikkonäköiselle poikaselle ruokaa. Ostin jauhelihaa Sangenlahden kyläkaupasta ja kapusin pesälle. Suuri poikue menestyi apu-

ruuan avulla, eikä yksikään jäänyt alkutaipaleelle.

Lintumiehelle on ollut etuoikeus asua monipuolisella maaseudulla. Ulkona puuhatessa voi koko ajan tarkkailla lintujen liikkeitä. Moniin työrupeamiinkin liittyy vielä muistissa olevia lintuhavaintoja ja kertomuksia. Kun isä harasi peltoja, lokit kokoontuivat – ja kokoontuvathan ne vieläkin veljen jatkaessa työtä. Heinänteossa voi seurata käpylintuvaellusta, ja perunannostossa olivat jo peipotkin mukana.

Myös puutarhassa lintuelämä on aina lähellä. Eräänä alkukesän aamuna tuvan avonaisesta ikkunasta kuului uutta ja outoa, kaunista ja sointuvaa vihellystä. Laulajaa oli oitis sännättävä katsomaan veljen liian ison kiikarin kanssa. Laulaja esittäytyi kauniiksi punavarpuseksi. Hetken seurailtuamme huomasimme punavarpusparin jo rakentavan pesää herukkapensaaseen.

Silloin aikoinaan naapurimme puutarhassa oli kuulemma laulanut suuresti harvinainen viitakerttunen, josta olin pitkään pikkuisen kateellinen. Nykyään lähiseudussa soi yli kymmenen viitakerttusta pienellä

Pihlajanmarjoja ja rikkaruoholyhteitä kuivamassa aitan ylisillä. Kuva kirjoittajan

alalla. Näiden puskalintujen takia ei puutarhojen liiallinen siistiminen tule mieleenkään. Siirsin aikoinaan jopa pihlajia, lehtikuusia ja seljapensaita pihapiiriin, että linnut viihtyisivät paremmin.

Eräänä kesäkuun aamuna 80-luvun alkupuolella heräsin mekkalaan: ”hirmu iso haukka, haarahaukka on pihapellolla”. Hyvin nähtynä helposti tunnettava isohaarahaukka istui myyrä kynsissään vasta silppuroidulla pellolla. Uljas petolintu viihtyi kylällä vielä seuraavan päivän. Se saalisteli matalalla pyrstöään väännellen ja välillä pellonreunapuissa istuen. Bongarit olisivat tulleet kilvan paikalle, jos olisin tiennyt soittaa oikeille ihmisille. Nyt sana ei edennyt kauas.

Pesillä ja pöheiköissä

Isoveljeni Asko oli Joensuun yliopistossa biologiaa ja maantietoa lukemassa. Hän oli ollut kenttäkurssilla Höytiäisen kanavan suistossa ja nähnyt siellä muun muassa merikihun, josta olin vähän kateellinen. Ihmeteltiin yhdessä, että miten sellainen merilintu oli eksynyt sisämaahan. Kenttäkurssilla Asko oli tullut tutuksi

opettajansa Juha Miettisen kanssa.

Heinäkuun alussa pihaamme kurvasikin sininen pakettiauto, josta veivautui ulos pulskansalskea rento mies, käytännössä vain pienet alushousut jalassaan. Jussilla oli mukanaan rengastuslaukku lintupusseineen, verkkoineen ja muine välineineen, ja se tilaisuuden tullen kaivettiin hanakasti esille.

Yhteinen matkamme alkoi Pötsönlahden kalasääsken kuusenlatvuspesältä, jonne tolppakenkäinen Jussi näyttävästi kiipesi. Me maassa olijat jännitimme, milloin Jussi rojahtaa alas. Hän ei kuitenkaan suuremmin pelännyt, sillä turvavyö kuulemma toppaisi ennen maata. Voi olla että hyvähermoinen Jussi istui itsekin tovin pesässä poikasten keskellä kaukonäkymiä ihailemassa.

Samalla reissulla Jussi rengasti 25 haarapääskyn poikasta pihapiiristämme. Pääskynpesiä oli silloin lehmäin aikana runsaasti. Kerran Jussi nappasi lentävän pääskyemon kiinni – lintu lensi sujuvasti sattumalta suoraan kämmenen sisään.

Jussin bravuuri oli isokuovin poikasten rengastus. Kun hän ajeli ympäri läänin rengastamassa, hän samalla tarkkaili vasta parturoituja

peltoja kuovipoikueiden toivossa. Poikueen sattuessa kohdalle Jussi teki hirvittävän jarrutuksen otollisimmassa kohdassa ja auton vielä liikkueessa heittäytyi täyteen juoksuun kohti poikasiasa. Satuinpä siinä minäkin jonkun kerran apujuoksijaksi. Kaikki esteet ojista aitoihin oli ylitettävä katseen irtautumatta pian piiloon painautuvista poikasista.

Parhaana 80-luvun vuotena löysin muutaman sata linnunpesää, ja niistä kaikista täytin eläinmuseon pesäkortin. Pikkulinnunpönttöjä oli lähimetsissä enimmillään satakunta. Jussi kävi rengastamassa poikasiasa ja emojakin valmiiksi etsityiltä pesiltä. Enin osa oli räkättejä, punakylkiä, peippoja ja talitiaisia. Varsinkin räkättrastaista tuli myös ulkomaanlöytöjä – yleensä ammuttuna Ranskassa.

Räkättrastaan pesä oli usein nuorehkon kuusenhutjan latvassa, mistä minä laihana kiipijänä sain juuri ututettua poikaset pois ja pussiin. Jussi otti pussin kepinnokalla alas ja ojensi rengastuksen jälkeen pussin takaisin. Näin pesällä ei viivytty kauan. Kylämme rastaiden aikoinaan kokema, muiden pojan-koltiaisten suorittama vaino oli nyt hiljalleen muuttunut tutkimukseksi ja suojeluksikin.

Paavo ja kumppanit innostuivat etsimään Kiteeltä huikean määrän haukan pesiä ja heillä oli myös hyvä pöllönpönttöverkosto. Heinäkuussa sain muutaman kerran olla isojen poikien mukana ruskosuohaukan pesillä. Pesä piti ensin paikallistaa joltakin mäen töppyrältä emojen liikkeitä kytäten.

Sen jälkeen rengastuspartio läksi ruovikkoon pesää hamuamaan mälle jääneen nuottimiehen viittoillessa tarkennuksia. Pesä yleensä löytyi milloin veneen kanssa ja milloin puolivyötäröön vedessä kahlaten. Siinä samalla kuultiin muun muassa viisi rytikertusta Hovinlammella.

Loppukesän aikaan ennen koulun alkua viihdyin Jussin matkassa Höytiäisen kanavan lintuasemalla. Aluksi siellä ei ollut asemarakennusta ensinkään, vaan linnut rengastettiin ja maksamakkaraa ja kurkkua syötiin ruohikossa istuen. Verkkokierrosten jouduttamiseksi pyöräilimme pitkospuilla ja poluilla, mikä vaati taitoa – varsinkin kun lintupussit roikkuivat ohjaustangon kahta puolta. Lintuasema tarjosi mukavan puitteen luonnossa oleskelulle, ja Jussilta sain paljon luonto- ja lintutietoa.

Loppusyksyllä vein Askon ja Jussin kanssa usein pöllönpönttöjä puuhun. Pöllönpönttöinnostus oli 80-luvulla aikamoinen ja niitä sijoiteltiin eri puolille Rääkkylää noin 50. Liiat laudat katosivat isän lautatarhasta pöllöjen asumuksiksi. Jussin kanssa niitä vietiin puihin, kun hänellä oli pakettiauto. Mutta kuljetin minä niitä myös pappatunturin tarakalla. Huippuvuosina pöntöistä löytyi useita pesiä ja eräässä pesi lehtopöllö vuosia, mutta useimmiten pöntöt olivat tyhjiä.

Yhteistyö Jussin kanssa oli ympärivuotista. Kesäisin etsin pesiä ja talvella ruokin lintuja ”leveällä kädellä”. Keräsin syksyllä pihlajanmarjoja aikamoisen määrän. Niputin tertut ja laitoin ne kuivumaan aitan vinnille. Ripustin niitä sitten keskitalvella puutarhaan marjalintujen toivossa. Samoin rikkaruohoja ja varsinkin saviheinää säilöin suuria lyhteitä pussien sisään ja talvella ne kelpasivat hyvin ainakin urpiaisille.

Parhaina rengastuspäivinä saimme ruokintapaikoilta 100–200 lintua. Siihen aikaan keltasirkkuja oli ruokinnalla jopa 500 yhtä aikaa, nykyisin 50–100. Myös siementä kului ja kuluu vieläkin luvattoman paljon, tosin kauraa sai silloin puoliiksi salaa isän salvosta. Ottaminen ei ollut salaisuus vaan astian koko.

Mutta Jussin tulo Joensuusta suunnilleen joka toiseksi viikonlo-

puksi meidän vieraaksi ja lintujen rengastus kaikkine pimeän ajan verkonvirityksineen oli odotettu ja jännittävä tapahtuma. Ikävä jäi kun Jussi nousi sunnuntai-iltana linja-autoon. Jussi osasi jopa ennakoida linja-auton myöhästymisen eikä pitänyt kiirettä tiepuoleen – saattajien hermoiluista piittaamatta.

Jussi kävi jonkun kerran rengastamassa myös Koskelan ruokintapaikalla Rääkkylän kirkonkylällä. Siellä oli ihmeen paljon punatulkkuja ja varpuspöllö. Pahaksi onneksi renkaat loppuivat kesken pyynnin, mutta Jussi soitti lisää renkaita Joensuusta. Hänen veljensä laittaisi ne Rääkkylään lähtevään linja-autoon. Haimme renkaat Rasivaarasta, ja poistulomatkan Jussi jo rengasteli lintuja auton etupenkillä lintupussit katonkahvasta roikkuen – hyvä kun

ei sentään laskenut jo rengastettuja lintuja ikkunasta ulos satasen vauhdissa.

Kameramiesten matkassa

Haapasalmen Honkaniemessä pesi viirupöllö komeassa savupiippuhaavassa, ja siellä poikkesimme usein pelkäämässä. Seuraavina vuosina pöllö siirtyi pesimään jättiläishaa-paan, jossa oli revenneen alaoksan jättämä onkalo. Matalalla oleva pesä oli kiitollinen kuvauskohde, ja sinne pystyttikin kojunsä Koskelan Kari kirkonkylältä. Illan tullen hänet piti aina joukolla saattaa kojulle, koska pöllömo ei osannut laskea kovinkaan hyvin.

Kari kävi kykkimässä kameran ja kojun kanssa löytämilläni pesillä, esimerkiksi punarinnan pesällä.

Kari Koskela ja lehtopöllömo Pyhäselän Ruunavaarassa toukokuussa 1984. Kuva kirjoittajan

Teimme myös pitempiä retkiä maakuntaan halki 80-luvun. Siinä tulivat monet uudet lajit, paikat ja muut harrastajat tutuiksi. Muuten retkeilyni olisi jäänyt käytännössä pappatunturin varaan, jolla tosin ajelinkin Jouhtenuslampea ja lopulta Kiteetä myöten.

Ensimmäisellä isommalla retkellä huomasimme Rääkkylässä esimerkiksi mustakurkku-uikkuparin Lepilammella ja joutsenparin Kiesjärvellä. Nykyään kurkku-uikut ovat lammelta kuten monesta muustakin paikasta hävinneet, mutta joutsenia on ilmaantunut kaikkialle.

Pyhäselän rannoilla rengastimme aikoinaan Koskelan veljesten kanssa lehtopöllöjä, kun alliparvet lensivät yli. Seuraavana päivänä Höytiäisen kanavan suiston tornissa näin kuikkalintuparven ja merimetson. Näin alkoi innostus arktisesta muutosta.

Silloin joskus elokuun alussa tein Karin kanssa kaksipäiväisen retken. Bongasimme mustahaikaran Liperin Töyhöpäältä ja yövyimme Koskeilla Kulhossa. Aamulla oli vuorossa veneretki Pitkärantaan. Siellä oli monta lintunähtävää, kuten lietteellä piipertänyt suosirriparvi, männyssä tikutellut pohjansirkku, tuittaileva mustaviklo ja auton edestä lentänyt päiväkehrääjä. Kaikki ne olivat uusia elämyksellisiä lajeja. Utran kanavan pesimäpaikoilta löytyi kultasirkkuparikin.

80-luvulla joukkoomme liittyi Rääkkylään biologian opettajaksi tullut Hannu Eskonen. Hän opetti minuakin koko yläasteen ajan. Hannu vieraili pesillä kuvailemassa ja vastavuoroisesti antoi minun käyttää kuviaan lehtijutuissani. Olinhan harrastanut lintujuttujen kirjoitusta paikallislehtiin jo ala-asteikäisestä lähtien.

Hannun tärkein kuvaus- ja retkikohde oli Oravilahden kuivatusalue. Kevättulvilla hänellä oli usein piilo-

koju pystyssä ja pullo kuvausaukossa silloin kun ukko ei itse ollut paikalla.

Oravilahdesta on muodostunut hiljalleen yhä merkittävämpi lintupaikka. Useimmat yötretkenikin suuntautuvat nykyisin Oravilahdelle, missä lauloi kesällä 2010 esimerkiksi yli kymmenen viiriäistä. Kaikesta tehoviljelystä huolimatta syksyllä 2010 kuivatusalueella oli parhaimmillaan 3000 sepelkyyhkyä, 500 kurkea ja ainakin 70 000 peippoa.

Monet lintuharrastajat kuuluvat myös luonnonystäviin, ja niinpä olin jo varhain Karin mukana Rääkkylän luonnonystävien kokouksessa ja Vuoniemen retkellä. Vuoniemen viisi kilometriä pitkä tie marssittiin alusta loppuun, ja päässä juotiin kahvit ja syötiin eväät. Siellä oli mukana myös liperiläisiä, kuten lintututtavaksi myöhemmin tullut Karttusen Lauri.

Muuta luontoharrastusta

Jussi myi meille akvaarion, ja siinä oli mukavaa puuhaa moneksi talveksi. Tavallisten akvaariokalojen lisänä testasin järvestä otettua levänuoliaista, ja se menestyi hyvin. Akvaarion pidon loppuaikoina heräsin yöllä kummaan lätinään, kun platy oli hypännyt lattialle. Jostain syystä se ei pysynyt enää akvaariossa ja niinpä akvaario jouti myydä eteenpäin.

Kaukoputken saatuani aloin katsella tähtitaivasta pitkinä talvi-iltoina. Tähtitaivaan opaskirjaa tutkin tuvan eteisessä. Siitä valitsin kohteen ja sääntäsin sitten ulos pimeälle pihalle. Kovasta pakkasesta huolimatta seisoa törötin kaukoputkella jopa useita tunteja ja yritin erottaa hienompia kohteita.

Parhaita lintukaukoputkella näkyviä tähtitaivaan kohteita ovat kuu, planeetat ja Andromedan sumu. Paljain silmin havaittavat komeimmat komeetat ovat kiitollisia tarkkailtavia, ja niistä olen katsonut kaikki merkit-

tävimmät vuonna 1986 näkyneestä Halley'n komeetasta lähtien.

Tähtitaivasta voi harrastaa myös sisätiloissa kirjallisuutta tutkimalla. Minulla oli suuri into tehdä oma iso tähtitaivaan kartta, ja sen parissa viettä useita viikkoja. Kartta jäi lopulta kesken, sillä olin ottanut liian suuren urakan kerralla. Kaikki oli mitattava millintarkasti oikeille paikoilleen.

Toinen epätoivoinenkin talvinen tutkimuskohde olivat pikkunisäkkäät. Lintujen rengastuksesta innostuneena ylyin pyydystämään päästäisiä oman ja naapurin navetan ylisiltä ja merkitsemään niiden hännänpää kynsilakalla. Yllättävän paljon niitä purkkeihin putosikin siihen nähden, että pyyntipaikat olivat korkealla ylisillä.

Lepakkoinnostus on ollut jonkinlaista kautta aikain, mutta hankalasti lähestyttävänä ne ovat jääneet tarkemmin tutkimatta. Muistan kuitenkin kerran Haapasalmen koulun ullakolta löytyneen lepakon raadon. Taisipa myös koulun vaatimattomassa kokoelmassa olla levitetty lepakko, jota katsottiin usein. Myöhemmässä vaiheessa lepakoita on näkynyt enemmän lähinnä yölaulajaretkillä, joskus useita kymmeniä samassa paikassa saalistamassa.

Ala-asteella minulla oli kova kiinnostus kaikkeen luontoon, myös kasveihin. Opettaja pyysi tuomaan näytteitä koululle ja siitä syttyi kipinä kasvikoelmien tekoon. Ystäväni kanssa pidimme jopa omatoimisia kasvinetsimiskilpailuja, jossa tarkoituksena oli löytää mahdollisimman monta lajia. Tuvan penkillä sitten vertailtiin löydöksiämme. Isoveljen hienommat puutarhakoulun kasvikokoelmat tekivät vaikutuksen.

Perhosharrastus alkoi innokkaasti, ja varsinkin yöperhosten pyynti syöteillä ja Sähkö-Pekasta hankitulla sekavalolampulla oli kiinnostavaa. Unta kaipaavat vanhempani eivät

Minä, veli-Asko, Juha Miettinen ja kuvaaja Kari Koskela kevätmuuton yhteishavainnointipäivänä 28.4.1984 Kiteen Peknamäellä.

vain oikein tykänneet puutarhassa kumottavasta jättilampusta ja valkeasta lakanasta, myöhemmin omatekoisesta rysästä. Tarkoitukseni oli säilöä saalista kokoelmaan, mutta se loppui lyhyeen kerran jo kuolleeksi luullun perhosen räpistellessä neulassa.

Pyydystämällä ja vaikkapa purkissa katsomalla eläviä perhosia pääsi näkemään läheltä. Esimerkiksi isomaayökköset olivat juhlevia tuttavuuksia, eikä niitä nähnyt kuin syötiltä. Hauskinta oli perhosen putoaminen alla odottavaan haaviin pienestä syötiin kopautuksesta.

Nykyään kerään perhosia erikoisella tavalla. Työpaikalleni eli kasvihuoneisiin lentää ovista ja tuuletusluukuista aika paljon perhosia. Vaikka päästelen niitä takaisin ulos, suurin osa jää sinne kuolemaan ja kuivumaan. Viime kesänä huoneesta

löytyi harvinaisimpina tumma karttaperhonen ja ritariperhonen.

Jo varhain keräilimme parhaan ystäväni kanssa kalkkunansulkia ja höyheniä naapurin kalkkunatarhasta. Että ne leveät kalkkunoiden ja kaartuvat kukkojen sulat olivat kauniita ja hyvin intiaanipäähineisiin sopivia. Myöhemmin saimme maatiaiskanoja ja kukkoja omaankin pihaan. Ne olivat paljon kesympiä ja kukot lauhkeita valkeaan rotuun verrattuna.

Lamppujen alla autoin kuoriutuvia kananpoikasia pääsemään munasta ulos. Ne oli vain oitis kuoriututtuaan annettava emon hoteisiin, sillä emo saattaa jopa tappaa vieraaksi tuntemansa poikasen. Munainhaudonnasta oli tuloksena puolet kukkolapsia. Niille etsin sopivaa kotia kukot mopon tarakalla pahvilaatikossa kylää kiertäen. Pa-

taankaan kukkoja, omia ystäviä, ei voinut laittaa. Niillä oli jopa omat nimet, kuten Kukko-Tsöots tai Narkertaja.

Kanoja oli meidän piholla niin kauan kuin lehmiäkin eli 90-luvulle asti. Kerran oli myös kaksi ankkaa, joista toinen oli sinisorsanaaraan näköinen ja toinen valkea. Niille piti tietysti kaivaa lammikko keskelle tietä ja täyttää se vedellä. Muutaman päivän päästä monttu oli arvattavasti luotava umpeen, sillä ankat eivät siinä viihtyneet – ja koska se oli tiellä.

Muutontarkkailua

25.9.1983 koitti merkityksellinen päivä. Kello puoli kaksi olin kiikareiden kanssa pellolla, kun sadan metsähanhen parvi matkasi ylitse lounaaseen. Se oli hanhentarkkailun syntyhetki. Myöhemmin iltapäivällä

kapusin talon korkealle harjakatolle piipun viereen katsomaan lisähanhia.

Illansuussa televisiosta tullut suosikkisarjani Nils Holgersson sai näin uutta ulottuvuutta. Näytän sitä oivaa ohjelmaa nykyään omille lapsille, joiden kanssa ensimmäiset hanhet katsottiin jo huomattavasti varhemmin. Auton takapenkillä kopassaan Luukas-vauva sai kuunnella ja katsoa hanhiparvia jo puolivuotiaana.

Taivaan tuijottelu oli joskus väli-tunnilla pilkan aihe. Toiset oppilaat saattoivat osoittaa jotakin lintua tai parvea, ja minä koetin olla siitä nolona välittämättä. Mutta jos parvi tai useampi todella näkyi vaikka luokan ikkunasta, niin silloin syntyi hirvittävä tuska päästä nopeasti pois koulusta paremmille paikoille tarkkailemaan. Myös kaukoputki piti hankkia ja sen kävin äidin kanssa ostamassa Joensuusta linja-autolla.

Muutontarkkailu oli alkuaikoina kattoihin sidoksissa. Useampana keväänä stajailin röhnöttämällä naapurin katolla. Muutamalla ensimmäisistä kerroista talon väki syöksyi ulos kummaa kumua kuullessaan, mutta tyytyi sen jälkeen vain ohi kulkiessaan toistamaan lakonisesti että tulehan alas sieltä. Tiesiväthän he että en tulisi käskemällä alas, eivätkä itse uskaltaneet hakemaan. Katolta huomattu valkoselkätikka tai merikotka olivat elämyksiä.

Kotipihassa ja navetan perällä oli syksyisin paljon lintuja, kuten 300 kottaraista langoilla notkumassa. Kottaraisia ja varpusia pesikin siihen aikaan jokaisessa sopivassa pöntössä. Kivitaskuja oli raunioissa useita pareja ja syksyllä enemmänkin.

Rikkaruohikoissa kävi sekalaisen lajiston kuhina peltosirkuista ja sinirinnasta lähtien. Rautiaisia siellä hyöri kymmeniä, ja niitä joskus pyydystettiin rengastettaviksi. Lantalan lintuelämää seurasin navetan vinnin päätyikkunasta. Sinne veli rakensi

minulle istumapaikan, missä lintuja häiritsemätön tarkkailu onnistui.

Laskin ja merkitsin silloin kaikki käsittämättömän tarkasti ylös, toisin kuin nykyään. Kaikkeen turtuu ja tottuu – nyt olemattomilta tuntuvat määrät olisivat siihen aikaan olleet suuria. Kerran sattui kohdalle hyvä piekanamuutto: ajelin mopolla Rasi-vaaran mäelle ja siellä ennen kevät-sadetta matkasi luoteeseen vähälle aikaa yli 200 piekanaa.

Karin ja Hannun kanssa aloimme käydä syksyisessä Vuoniemessä. Niemenkärjessä oli tavoite olla hyvissä ajoin aamuhämärässä. Kerran talviaikaan siirtyminen sattui juuri edeltävään yöhön ja lähtöaikaa puliveivattiin puhelimessa. Hyvästä suunnittelusta huolimatta jouduimme odottamaan niemessä ylimääräisen tunnin valkenemista. Mutta jo yksin syyslehtien lentäminen mustalla tiellä ja Vuonien merellinen ympäristö olivat jännittäviä asioita, linnuista puhumattakaan.

Vuoniemi vaihtui 90-luvun puolivälissä Kyyrönniemeen. Pitkän ja mutkaisen hiekkatien takana ollut niemi tarjosi kerran ikimuistoisen muuton, kun aamulla itätuulella

meni 110 000 allia ja 6500 kuikkalintua. Kuikkalintumuutto alkoi tuhannen parvella, joka oli Heinsalmen levyinen. Allien puolesta tuo muutto on ollut toistaiseksi viimeinen suuri sisämaan muutto.

Kyyrönniemen vedet ovat Pohjois-Karjalan otollisimpia saamaan norpan olopaikkoja. Vaikka otusta ei näe sielläkään kuin harvoin, ovat lintuharrastajat huomanneet sen käytännössä joka syksy. Viimeisin oma havainto oli norpasta, joka lekotteli aivan niemen rantamatalikossa suurin osa ruumiista paljaana. Merellinen Kyyrönniemi lintuineen, norppineen, selkävesi- ja Savonrannan puoleisine vaaramaisemineen on Keski-Karjalan seutua parhaimmillaan.

Harrastus jalostuu

Keväisin Kiteellä on paljon lintukatsottavaa pienellä alueella. Hapettajan, Hyypiin ja Kytänsalmen sulat sekä Kiteenlahden, Kunonniemen ja Puhoksen pellot muodostavat puolenpäivän retkikokonaisuuden. Valtakunnalliseen Tornien taistoon olemme osallistuneet ensikerroista

Kirjoittajan leikkokukkapeltoa elokuussa 2011. Kuva Kari Antikainen

lähtien Päätyeenlahden perukan tornissa, joka on yleensä sisämaan runsaslajisin torni.

Näissä seuduissa on ollut kiitollista pitää lintukurssia. 2000-luvun alkupuolella pidin keväisin kansalaisopiston lintukurssia lähinnä Kiteellä, mutta myös Rääkkylässä ja Liperissä. Parhaana hetkenä kurssilla oli parikymmentä osallistujaa. Nyt tauon jälkeen olisi taas aika virittää kurssitoimintaa, sillä se tuo joukkoomme uusia kaivattuja tiirailijoita. Ilman sovittuja ja ohjattuja retkiä monet kiikarit jäisivät nauaan roikkumaan.

Olen myös jatkanut lintujuttujen tekoa Koti-Karjalaan, ja nykyisin koetan keksiä joitakin aiheita myös muusta luonnosta. Ihmiset vaikuttavat lukevan mielellään juttuja kotiseutunsa luonnon ajankohtaisista asioista.

Jos jokin lintuilmio nousee pinnalle, olen tiedottanut siitä paikallisradiolle ja lehdille. Näin luontoharrastus ja samalla luontoyhdistys on saanut positiivista julkisuutta. Viimeisimpiä uutispommeja ovat olleet yli sadan pöllön retki Rääkkylässä ja Päätyeenlahden 800 joutsenen kerääntymä.

On ilo olla mukana vireässä Keski-Karjalan Luonto-yhdistyksessä, jossa on koko joukko lähimpiä tuttavien ja ystäviä. Heidän kanssa olen tehnyt monet retket Venäjän Karjalaan kirjahankkeemme tiimoilta, kuin myös muun muassa Viroon valkoposkia katsomaan. Kerran sain olla oppaana kokonaiselle linja-autolliselle luonnon- ja Viron ystäviä, sillä tunnenhan Länsi-Viron kuin omat taskuni.

Lapsen tai nuoren ohjaaminen luontoharrastuksen pariin on palkitsevaa. Ovathan he silloin muusta pahasta pois. Lintukurssien myötä siskonpoikani Järvisen Kimmo innostui linnuista ja retkeilimme yhdessä halki 2000-luvun. Nyt Kimmo on erikoistunut lintujen valokuvaukseen.

Minäkin kuvailen jonkin verran, mutta harrastuksen pääpaino on edelleen yleisessä havainnoinnissa. Tarkkailen myös perhosia paitasi kasvihuoneilla, myös leikko- ja kuivakukkapellollani. Siellä vierailee parhaimmillaan jopa tuhatpäinen perhoslauma.

Kukkapellolla vieraili viime syksynä enimmillään 3000 peippoja ja useita viitatiaisia. Ne söivät kaikki siemenet niistä tuhansista auringonkukista, jotka jäivät poimimatta. Ja se kukkapelto on muuten se sama pelto, jolla isohaarahaukka istui 30 vuotta sitten.

Kirjoittaja Hatunvaaran hanhiteltassa syksyllä 2006. Kuva Kari Antikainen

Kuva Karl Antikainen

Markku Halonen

Hatunvaaran hanhiihistoriaa

Kiteen Hatunvaaralla on seurattu hanhimuuttoja jo 16 vuotta. Sinä aikana peltomäeltä on havaittu noin kaksi miljoonaa muuttohanhea. Keski-Karjalan Luonto on järjestänyt 2000-luvulla Hatunvaaran hanhiviikkoja, joilla on käynyt vuosittain tuhatkunta tiirailijaa.

Hatunvaaran maine maisema- ja lintujentarkkailupaikkana on kantautunut jo kauas – onhan sieltä laskettu esimerkiksi hanhimuuton Suomen ennätys (8.10.2008 227 000 hanhea). Vaikka suurin osa hanhiviikkojen vierailijoista tulee lähialueelta, pitkänmatkalaisten määrä kasvaa. Mäki kiinnostaa varsinkin naapurimaakuntien lintuharrastajia.

Suuria massoja ei kuitenkaan nähdä läheskään joka vuosi. Esimerkiksi hyvää tundrahanhien

muuttoa ei ole havaittu Suomessa huippusyksyn 2007 jälkeen. Viime syksyinä myös valkoposkien ja sepelhanhien muutto on ollut heikompaa. Sää, lentoreitit, kannanvaihtelut ja havainnointiaktiivisuus vaikuttavat kaikki hanhien näkymiseen. Huonompien kausien jälkeen tulee kuitenkin taas hyviä päiviä, kuten Hatunvaaran muuttotaulukko todistaa.

Hatunvaaralta voi hyvällä säällä hallita hanhiparvet 50–60 kilometriä leveällä sektorilla. Mäen päältä erot-

tuvat Kiteen kirkontorni, Tohmajärven kirkonkylä ja Värtsilän laakson vaarat. Kolmen kilometrin päässä etelässä kohoaa jyhkeä Välivaara vartiotorneineen. Venäjän puolelta erottuu parhaiten Pälkjärven kunnan keskus Puikkola. Myös itse Pälkjärvestä näkyy tarkasti katsoen pieni sininen pilkahdus. Raja kulkee kolmen kilometrin päässä itäpuolella suon takana.

Tiirailijoilla on toistaiseksi maanomistajien lupa mäellä käymiseen. Paikalla on liikuttava mahdollisimman vähän peltoa tallaten ja viereisen talon asukkaita häiriten. Yli sata vuotta vanhaan autiotaloon ei saa mennä. Liikkumislupa voi muuttua, joten vieraillessasi Hatunvaaralla varmista asia ensin Keski-Karjalan Luonto ry:stä.

12.10.1995 muutto

Lämmin syksy oli pantannut hanhia varsin pitkään. Aamulla sää oli edelleen lämmin, poutainen ja lounastuulinen, mutta tuulen oli luvattu vihdoinkin heikkenevän. Pitkä muuttoa vastustanut vastatuulinen jakso oli päättynyt myös Vienanmerellä. Korkein odotuksin saavuin edellisenä syksynä keksimälleni uudelle havaintopaikalle, Hatunvaaralle, aamuyhdeksän jälkeen Toni Nevalaisen kanssa. Vain pieniä parvia meni harvakseltaan ja mieleen hiipi epätoivo: jospa hanhia ei vielääkään tulisi...

Vähän ennen puoltapäivää kaukana kaakossa, Jänisjärven reitillä, meni iso sepelhanhiparvi. Se tietäisi takuuvarmasti lisähanhia, joita alkoikin hetimiten tulla molemmin puolin. Liikkeellä olivat valkoposkihanhiin aurat ja silloin tällöin myös sepelhanhiin pallomaiset jättiläisparvet. Kello yhden jälkeen hanhiliikenne tiheni ja itäkoilliseen katsottaessa erottui puolenkymmentä isoa sepelhanhilauttaa kohti tulossa.

Hienoa ja harvinaisen matalalla mennyttä sepelhanhi-muuttoa kesti pimeään asti. Lähes kaikki parvet menivät ihailtavan läheltä ja ne olivat siten helpompia arvioida. Yhteensä hanhia muutti 106 000, joista sepelhanhia oli 60 000 ja loput valkoposkityypisiä. Muutto oli ennätyksellinen sisämaassa.

Toiset harrastajat koettivat lakaista koko asian maton alle, koska Värtsilässä ja Etelä-Karjalassa ei nähty puoliakaan Hatunvaaran määräästä. Siihen aikaan uskottavuusongelmia saattoi tulla jo 30 000 hanhen muutosta. Sen jälkeen Hatunvaara on kuitenkin osoittanut kyntensä leveällä menevän muuton havaittavuudessa. Yli 100 000 hanhen muuttoa on nähty kaikkiaan viisi ja muutamia suuria päiviä on myös jäänyt kokonaan katsomatta.

Viereisessä taulukossa on esitetty kovimmat Hatunvaaralta havaitut hanhimuutot.

Hatunvaaran suurimmat muutot

päivämäärä	määrä	lajit
12.10.1995	106 000	valkoposki- ja sepelhanhi
23.05.1996	25 600	valkoposki
5.10.1997	14 400	valkoposki
26.9.1998	34 000	valkoposki
28.9.1998	17 550	valkoposki
22.5.1999	70 000	valkoposki
9.10.1999	30 000	tundranhanhi
14.10.1999	28 000	sepelhanhi
16.10.1999	50 000	tundranhanhi
18.5.2000	27 570	valkoposki
6.10.2001	47 000	valkoposki- ja sepelhanhi
28.9.2002	60 000	valkoposki- ja sepelhanhi
20.5.2003	123 000	valkoposki
13.10.2003	23 000	valkoposki
14.10.2003	17 000	valkoposki ja tundranhanhi
18.5.2004	22 000	valkoposki
30.9.2004	21 000	valkoposki- ja sepelhanhi
2.10.2004	62 000	valkoposkihanhi
16.10.2005	120 000	tundra- ja valkoposkihanhi
13.5.2006	50 000	valkoposki
21.5.2006	53 600	valkoposki
29.9.2006	52 000	valkoposki
30.9.2006	120 000	tundra- ja valkoposkihanhi
1.10.2006	41 000	sepelhanhi
14.5.2007	19 500	valkoposki
1.10.2007	50 000	tundranhanhi
19.5.2008	12 500	valkoposki
27.9.2008	21 000	valkoposki
8.10.2008	227 000	valkoposki ja sepelhanhi
21.5.2009	11 000	valkoposki
28.9.2009	17 000	valkoposki
29.9.2009	29 000	valkoposki
19.5.2010	19 500	valkoposki
20.5.2010	31 000	valkoposki
26.9.2010	32 500	valkoposki

Jarmo Eronen

Perhosrauhotusalue Kiteelle

Keski-Karjala näyttää valtakunnallisten päiväperhosseurantojen mukaan tarjoavan suotuisan ympäristön perhosille. Maan lajirunsain tutkimusruutu on sijainnut useana vuonna Kesälahden Alakylässä, jossa laskentaa hoitavat Matti Karttunen ja Hans Colliander. Myös minun ja Tupu Vuorisen tutkima kiteeläinen ruutu on yltänyt monesti viiden kärkeen. Paikallisia erikoisuuksia ovat Kiteellä lehtohepeatäplä, purohepeatäplä ja karttaperhonen.

Aloitin päiväperhoslaskennat kesäkuussa 1997 tilallani ja sen ympäristössä Kiteen Kantosyrjässä, Heinäjärven pohjoispuolella. Laskentojen tuloksista olen raportoinut jo aiemmin (Eronen 2002). Tilan pinta-ala on 22 hehtaaria, josta erilaisia niittyjä ja ketoja on yli kolmannes. Loput alasta on metsää – noin 90-vuotiaista männikköä, 1971 istutettua kuusikkoa ja eri-ikäisiä lehtipuuosia. Erilaiset niityt, pihapiiri, ranta

ja pieni räme muodostavat metsien kanssa mosaikin, joka on perhosille suotuisa.

Niittyjä hoidettiin kesantoina vuoteen 1987 sakka. Sen jälkeen ne jäivät ilman hoitoa vuoteen 1999, jolloin suurinta niittyä niitettiin ja vesotettiin. Hoitamattomuus ei ole keto- maisilla kuvioilla ehtinyt suuremmin köyhdyttää kasvistoa, vaikka horsma ja koiranputki ovat paikoin levinneet liikaa.

Kun pientila siirtyi vuonna 2005 kokonaan haltuuni, perustin sinne luonnonsuojelualueen nimenomaan perhosrunsauden ylläpitämiseksi. Suojellusta kahdestatoista hehtaaria noin puolet on niittyjä. Osa rauhoitetuista metsistä on lehtoja. Hoidon kannalta on tärkeää, että maanviljelijä Minna Eronen piti lampaista muutamalla niityllä 2005–2009.

Perhoslaskennan tuloksia

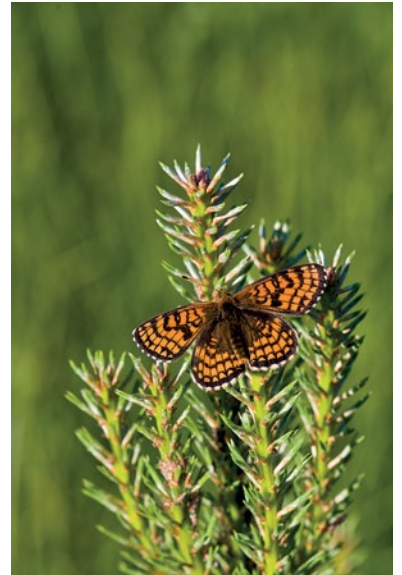
Vuosien 1997–2009 laskennoissa kiersin vakioireittini yli sata kertaa. Havaittuja päiväperhoslajeja kertyi 55 (Taulukko 1.). Vähälukuisista lajeista tapasin kirjoverkkoperhosen lähes vuosittain. Kertaalleen näyttyi keltatäplähiipijä ja pari kertaa myös huhtasinisiipi, joka esiintyy lähitienoolla säännöllisesti.

Pihlajaperhonen

Ketokultasiipi

Ratamoverkkoperhonen

Jatkan havainnointia laskentareitilläni edelleen. Lehtohopeatäplää, Kiteen erikoisuutta, en ole rauhoitusalueellani nähnyt, ja purohopeatäpläkantakin näyttää taantuneen. Toisaalta häiveperhosta on tullut viime vuosina lähes jokavuotinen vieras.

Yli neljännes havaituista päiväperhosyksilöistä on tesmaperhosia. Neljä runsainta lajia edustavat noin puolta kaikista havainnoista. Lanttu-, neito- ja nokkosperhosen vähäisyys kiinnittää huomiota. Kahta viimeksimainittua nokkosriippuvaista lajia ehkä korvaa karttaperhonen.

Alueella elää päiväperhosten ohella muitakin kiinnostavia perhosia, kuten ruusuruohopäiväkiitäjä, virnapunatäplä, niittyvihersiipi, nastakehrääjä, matarakiihtäjä ja idäntäplämittari. Vuosina 2002–2004 ja 2006 pidetyistä valo- ja syöttipyydyksistä löytyi mm. pihlajayökkönen, kultayökkönen, harjuyökkönen, ruosteyökkönen, sysijuuriyökkönen, idänritariyökkönen ja kaunoyökkönen. Ritari mittari ja havununna tulivat valolle vuoden 2009 pyynnissä.

Muutakin kuin perhosia

Tilani metsissä on lahoppuuta vähänlaisesti. Noin kolmeen kymmeneen vuotuiseseen pesimälintulajiin kuuluvat mm. metsäviklo, lehtokurppa ja pyy. Pyrstötiainen ja käenpiika ovat pesineet satunnaisesti, ja joskus on tavattu laulavia pikkusieppoja. Lahoppuuston lisääntyessä alueelle voi asettua valkoselkätikka, joka on pesinyt lähistöllä.

Kirjallisuus

Eronen, Jarmo 2002: Päiväperhoslajiston alue-eroista, vertailua Kärkölen (EH) ja Kiteen (PK) välillä. Baptria 27 (4), s. 149–152.

Matarakiitäjä

Niittyvihersiipi, aukeaman kuvat Kari Antikainen

Taulukko 1. Päiväperhosseurannassa Kantosyrjän ruudulla havaitut päiväperhoslajit ja yksilömäärät vuosina 1997–2009.

<i>Tesmaperhonen</i>	782	<i>Ketokultasiipi</i>	28	<i>Ohdakeperhonen</i>	10
<i>Sitruunaperhonen</i>	330	<i>Hohtosiniisiipi</i>	25	<i>Tuominopsasiipi</i>	5
<i>Lauhahiipijä</i>	163	<i>Paatsamasiniisiipi</i>	26	<i>Sinappiperhonen</i>	5
<i>Metsänokiperhonen</i>	172	<i>Metsäpapurikko</i>	21	<i>Mansikkakirjosiipi</i>	5
<i>Virnaperhonen</i>	148	<i>Kangasperhonen</i>	23	<i>Ritariperhonen</i>	6
<i>Loistokultasiipi</i>	138	<i>Purohopeatäplä</i>	19	<i>Tummakirjosiipi</i>	4
<i>Pihlajaperhonen</i>	106	<i>Neito-perhonen</i>	18	<i>Amiraali</i>	5
<i>Karttaperhonen</i>	89	<i>Juolukkasiniisiipi</i>	17	<i>Idänniityperhonen</i>	3
<i>Niittyhopeatäplä</i>	90	<i>Suruvaippa</i>	16	<i>Täpläpapurikko</i>	3
<i>Mustatäplähiipijä</i>	87	<i>Keisarinviitta</i>	20	<i>Rämehopeatäplä</i>	2
<i>Piippopaksupää</i>	80	<i>Niittysiniisiipi</i>	14	<i>Kangassiniisiipi</i>	6
<i>Orvokkihopeatäplä</i>	82	<i>Tummapapurikko</i>	15	<i>Huhtasiniisiipi</i>	2
<i>Angervohopeatäplä</i>	81	<i>Naurisperhonen</i>	12	<i>Kaaliperhonen</i>	3
<i>Hopeasiniisiipi</i>	57	<i>Auroraperhonen</i>	13	<i>Häiveperhonen</i>	2
<i>Lehtosiniisiipi</i>	62	<i>Pursuhopeatäplä</i>	10	<i>Ketosiniisiipi</i>	2
<i>Nokkosperhonen</i>	42	<i>Ratamoverkkoperhonen</i>	14	<i>Keltatäplähiipijä</i>	1
<i>Liuskaperhonen</i>	39	<i>Kirjoverkkoperhonen</i>	12	<i>Suohopeatäplä</i>	1
<i>Lanttuperhonen</i>	42	<i>Suokeltaperhonen</i>	7		
<i>Ketohopeatäplä</i>	34	<i>Haapaperhonen</i>	9	Yhteensä	3057

Valtakunnallinen päiväperhosseuranta

Valtakunnallinen päiväperhosseuranta kokoaa tietoja Suomen päiväperhosten levinneisyydestä ja runsaudesta sekä näiden muutoksista. Seurannasta vastaavat Etelä-Karjalan allergia- ja ympäristöinstituutti ja Suomen Perhostutkijain Seura. Seuranta käynnistyi vuonna 1991, ja tähän mennessä havaintojaan on lähettänyt liki 600 perhosharrastajaa ja -tutkijaa.

Lisätietoa www.ekay.net
www.luomus.fi/nafi
www.perhostutkijainseura.fi

Kari Antikainen

Keski-Karjalan Luonto - Vuoden paikallisyhdistys 2011

Luonnonsuojeluliitto valitsi Keski-Karjalan Luonto ry:n Vuoden paikallisyhdistykseksi 2011. Toisen kerran jaetun kunniamaininnan perusteena oli paikallinen luontoon tai ympäristöön liittyvä tempaus. Keski-Karjalan Luonnon yli 10 vuotta järjestämä Hatunvaaran hanhiviikot katsottiin parhaaksi tempaukseksi. Hanhiviikoista on tämän lehden palstoilla kerrottu menneinä vuosina ja myös tämän numeron sivuilla. Seuraavassa esitellään palkitun yhdistyksen viime vuosien muuta toimintaa ja retkiä puheenjohtajan valokuva-albumin avulla.

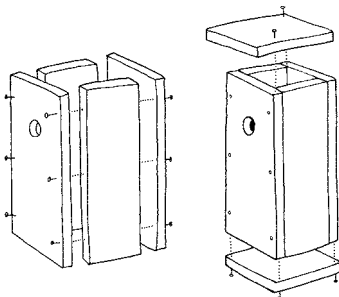

Kuva Pirjo Rinne

Kaavoitus- ja turvelupa-asioissa olemme olleet aktiivisia vuosikymmenen ajan. Kuvassa hallitus Oriveden rantaosayleiskaavaehdotuksen kimpussa. Lausuntoja antaessamme olemme tehneet yhteistyötä monien tahojen kanssa. Valitettavasti hyvin perusteltuja lausuntojamme ei ole aina otettu huomioon. Näin kävi Karjalan Pyhäjärven rantojen, Natura-alueen, kaavoituksessa. Hallinto-oikeus kumosi kaavan valituksemme johdosta. Tällä hetkellä kaavan käsittely jatkuu Korkeimmassa hallinto-oikeudessa.

Kuva Ann-Maija Tikkanen

Linnunpönttöjen valmistus on ollut ohjelmassa yhdistyksen perustamisesta asti. Parina vuonna valmistimme linnunpönttöjen rakennussarjoja, jotka lahjoitimme toiminta-alueemme peruskoulujen ensimmäisten luokkien oppilaille koottaviksi. Lintuvesien kunnostushankkeelle olemme myyneet lähes 100 telkänpönttöä. Kesälahtelaiselta turkistarhalla käytöstä poistettuja supikoiran pesälaatikoita olemme kunnostaneet suurille pöllöille ja telkille pesäpaikoiksi.

Kiteen kaupungin kanssa meillä on kumppanuussopimus, jonka perusteella pidämme kunnossa keskustan ja Pajarinmäen väliset luontopolut sekä Puhoksen luontopolun. Homman hoidamme talkoilla touko- ja elokuussa. Työstä saamme kaupungilta palkkion.

Elokuiseen talkoourakkaamme kuuluu Tohmajärven Jalajanvaaran valtakunnallisesti arvokkaan perinnebiotoopin, kalliokedon ja rinneniihtyjen hoito. Työn teemme Metsähallituksen toimeksiannosta palkkiota vastaan.

Lintuopastuspäivän järjestämme vuosittain keväällä muuttoaikaan Kytänsalmen sillalla. Koulujen erilaisilla retki- ja toimintapäivinä jotkut ovat päässeet tutustumaan lintuihin ihan kädestä pitäen.

Sieninäyttely on pisimpään jatkunut perinne. Viime vuosina näyttely on pystytetty Koivikon Elomarkkinoiden yhdeksi vetonaulaksi. Sienilajeja on ollut esillä parhaimmillaan 201. Parina viime vuonna olemme järjestäneet sienikurssin Muljulan erä- ja riistapolun maastossa. Kurssilla olemme saaneet kätevästi kerättyä sienet seuraavan päivän näyttelyyn. Kurssia on rahoittanut osaltaan OK-opintokeskus.

Pöllöjen vaellussyksinä olemme järjestäneet Pöllöjennyön. Yleisö on päässyt seuraamaan läheltä pöllöjen yöllistä pyydystä ja rengastusta. Saaliiksi on tullut varpus- ja helmipöllöjä.

Valkoselkätikkojen talviruokintapaikkoja meillä on hoidossa parikymmentä eri puolella toiminta-alueitamme. Ruokinta tehdään yhteistyössä Metsähallituksen kanssa, joka toimittaa läskit. Läskiä varten meillä on pakastin. Kuvassa vasemmalla käpytikkakoiras ja oikealla valkoselkätikkanaaras.

Metsälintumaratoni on kevättalven lintukisa, jonka päätarkoitus on kartoittaa alueemme metsälintulajistoa, erityisesti pöllöjä, tikkoja ja kanalintuja. Kisan tuloksena on löytynyt mm muutama uusi valkoselkätikkareviiri.

Kotiseudun luonnon monimuotoisuuteen olemme perehtyneet monenlaisilla retkillä. Luonnonkukkienpäivän retkiä olemme järjestäneet kaikissa toiminta-alueemme kunnissa. Olemme tutustuneet kotojen, niittyjen, rantojen, piennarten ja lehtojen kasvillisuuteen sekä muihin eläviin. Kuvassa Partalanmäen kukkaniittyä.

Sudenkorentoretkellä Kiteen Partiissuolle Rainer Rajakallio esitteli, miten sudenkorentoa voi varovasti pitää kiinni siivistään.

Yleisölle suunnatuista retkistä lepakkoretket ovat olleet suosituimpia. Puhoksen retkellä kanavassa hyönteisiä saalisti kymmenkunta vesisiippaa, myös viiksisiippa ja pohjanlepakko näyttäytyivät.

Kuva Tuomo Erönen

Kuva Kōti-Karjala / A. Bayer

Vesiämpäriin upotetusta lehmän lantaläjästä nousee tarkasteltavaksi mitä moninaisin kova-kuoriaisjoukko.

Vuosikokouksen yhteydessä olemme käyneet viime vuosina retkellä. Kesälahden Villalassa oli linturetkellä mukana Pro Kesälahti -yhdistyksen jäseniä ja Puhoksessa tutustuttiin Näsönniemen sinivuokkoihin.

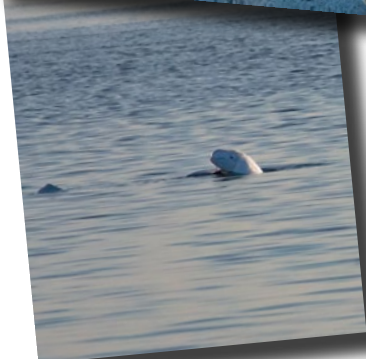
Monipäiväinen kesäretki kuuluu perinteiseen ohjelmaamme. Matkat ovat suuntautuneet kotimaan ja naapurimaiden luontokohteisiin. Keski-Pohjanmaalla 2006 tutustuttiin Tankarin saareen, Kalajoen hiekkoihin ...

Pohjois-Norjassa 2007 kiivettiin Øksfjord-jäätikön reunalle, kierrettiin Alta-museon jatulintarhaa, tutkittiin merenrantoja ...

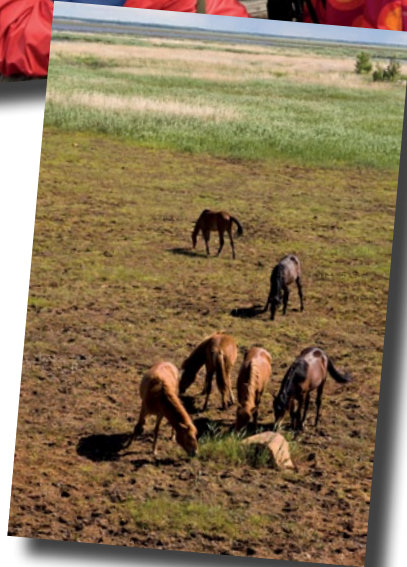

Vienanretkellä 2008 jäljennettiin kalliopiiroksia, tutustuttiin Solovetskin luostarikulttuuriin, kuunneltiin maitovalaiden puljausta ja puhinaa ...

Patvinsuon kansallispuistossa 2009 vaellettiin suolla, kierettiin Suomujärvi, Autiovaarassa etsittiin sini-pyrstöjä, kotimatalla koluttiin Kolvanan uurossa ...

Hailuodossa 2010 käveltiin kuumia dyynejä ja ranta-hietikoita linnunpesiä väistellen, Liminganlahdella hevosten hoitaessa niittyä löytyi hietatiira ...

Laatokan Karjalan retkellä 2011 Sortavalan Tuhkalammen lintujen tarkkailupaikka olisi voinut olla turvallisempi, Valamossa oltiin sitten munkkien ruuissa, laivaretkellä nähtiin hylkeitä, kylälaisten lauluillassa *"aurinko armas kuivas satehen"* ...

Kotkassa 2012 Merikeskus Wellamossa pelattiin laivan-
upotusta, Haapasaaressa katseltiin merikotkan lentoa
armeijan merivalvontapuokista, valmistimme ruuan
yhdessä ...

Tienvarsia savotoidaan Pohjois-Karjalan suojelualueilla

Monia harmittaa tienpientareiden turhan tarmokas niittäminen, jota liikenneturvallisuuden nimissä tehdään yleensä aina niittykukkien parhaaseen kukinta-aikaan. Pohjois-Karjalassa pannaan paremmaksi. Viime syksynä savotoitiin monen metrin leveydeltä tienvarret kahdella lieksalaisella vanhan metsän suojelualueella.

Kyseessä on Lieksa–Kuhmo-maantien perusparannus ja leventtäminen, jonka toteutukselle kuulemma ei ollut mitään vaihtoehtoja. Jongunjoen Natura-alueella tielinjaa vieläpä reippaasti oikaistaan ja tasataan entisen korpinoitkon kohdalla olevan hankalan mutkan paikalla.

Pari vuotta sitten Kolin kansallispuiston rantatien linjaa levenneltiin aarniometsän kohdalla vähän samaan tapaan. Siellä perusteena oli, että lumisinakin talvina tie täytyy pystyä pitämään turvallisen leveänä laskettelijoiden isoille autoille. Puiston johto oli kovasti pahoillaan, kun reipas urakoitsija kuulemma avasi linjaa vähän liikaakin.

Lieksan ja Kuhmon rajan lähellä sijaitseva Jongunjoen vanhan metsän alue¹ on laajuudeltaan 370 hehtaaria. Lajistoon kuuluu mm. kuukkeli ja liito-orava. Levennettävä tie kulkee pitkänomaisen alueen

halki päästä päähän peräti kolmen kilometrin matkan.

Cajanderin säästömetsä on vain 27 hehtaarin laajuinen metsäpalo-alueelle luontaisesti kasvanut vanha männikkö. Metsähallitus on rauhoittanut alueen omalla päätöksellään ja se kuuluu Rasvasuo–Kitkasuon Natura-alueeseen². Monta komeaa keloä kaatui tielinjan alta.

Alkuperäisen metsäluonnon viimeiset muistomerkit on alun perin varmaan tarkoituksellakin säästetty maantien varsilla. Kapea soratie ei ollut ekologinen ongelma, mutta nykyvaatimusten mittaiseksi levennettynä se pirstoo vanhan metsän saarekkeet entistäkin pienemmiksi sirpaleiksi. Leveä tielinja luo voimakkaan reunavaikutuksen, joka muuttaa valo-, lämpö- ja ilmankosteusolosuhteita metsän sisällä kymmenien metrien leveydeltä.

Suuri osa kaadetuista puista sentään jätetään paikalleen lahoppuiksi. Osa järeistä rungoista on kuitenkin paikalla karsittu ja viety pois. Selitys kuulemma on, että kaikkia runkoja ei mitenkään saatu kaadettua tiheään metsän sekaan. Savotta lienee ehkä tuottanut pientä voittoakin Metsähallitukselle, jonka metsätalouspuoli on tielinjan raivauksen hoitanut.

Kun osuin paikalle syyskuun alussa, oli järeä puutavara jo korjattu, mutta muutama kuitupuupino oli vielä tieuran pientareilla. Irvokkaana detaljina komeili puupinojen merkikilapuissa PEFC-sertifikaatin logo. Tässäpä aitoa tavaraa: sertifioitua puuta suomalaiselta vanhan metsän suojelualueelta!

Aihkimännyn 70-senttinen kanto kertoo, että puu oli taimella 1690-luvulla. Se oli siis reippaasti yli 150-vuotias kun Metsähallitus sai alkunsa. Moottorisahan laippa ei ole lähellekään riittänyt rungon katkaistuun, vaan runko on täytynyt työntää voimalla nurin. Kuva Heikki Simola

1. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=57638&lan=fi>
2. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=66077&lan=fi>

Kehittyvä kansallismaisema

